

Újpesti

2007. június XIV. évfolyam 2. sz.

Helytörténeli Értéktár

Valami különös viszonyban vagyunk mi ketten: a városháza meg én.

Szeretem is meg nem is.

Túl szép, az az igazság. Mindig is az volt.

Gazdag nyugati nagyvárosba való az ilyen égretörő, cirkalmas, győzelmes, sokablakos épület. Nem mihozzánk. Egy község száz évvel ezelőtt túlálmodta magát – abból lett ez a fényes városháza egy képzel, jövőbeli város közepén. Csakhogy az a képzel, csodás város nem jött létre soha. A település fejlődése röviddel a városháza felépülte után megtorpant, ahogy az ország is, s aztán, mire lassan kiheverte vol-

na az első háború okozta sebeket, jött a második, és hosszú időre maga alá temette a merész neogótikus álmokat. Aztán újabb évtizedek jöttek, s azok jószerivel a fél várost maguk alá temették.

Így állunk most. Ott áll a büszke hivatal, uralva messze a tereket maga körül, áll, magányosan, panelházak, piacbódék, kínai üzletek és hentesboltok között, egy sosemvolt világ magányos hírnökeként, fejét felvetve dacosan, azt remélve, hogy egyszer, talán megszűnik évszázados magánya.

Álmodjunk végre egy igazi várost köréje! □ *Jósvai András*

Száz éve történt...

Az Ujpesti Közlöny 1907. második negyedévi cikkeiből idézünk

„A Magyar Kereskedelmi Hitelszövetkezet [...] a község-háza dísztermében tartotta alakuló közgyűlését [...] a szövetkezetbe való belépésre 319 tag jelentkezett és 2021 üzletrészt jegyzett [...]. A közgyűlés a szövetkezet elnökévé 5 évre Lővy Ernőt [...] megválasztotta [...] szintén 5 évre igazgatósági tagokká Develák Károlyt a pesti magyar kereskedelmi bank ujpesti fiókjának főnökét, Ehrenwald László fakereskedőt, Fischer Bernátot, Fischer Testvérek czég tagját, Nasser Samut, Nasser Testvérek czég tagját, dr. Szabó Béla gyógyszerészt, dr. Wolfner Jakab orvost.” (április 7.)

„Az ujpesti állami polgári fuiskola május hó 27-én öt napos kirándulásra indul Dél-Magyarországra. Utirányuk Szeged, Temesvár, Bázias, Orsova és Herkulesfürdő. A kiránduláson 55 növendék és négy tanár lesz. A tanulók a kirándulás költségére 30 koronát fizetnek, amelyet az igazgatóság községi és állami segélyekből pótol ki. Több szegénysorsu tanuló a község nemeslelkű előjárósága által megszavazott 400 korona segélyből teljesen ingyen vesz részt a kiránduláson.” (május 12.)

„Ajándék a rk. Templomnak. Ackert János építőmester, egy üvegfestészetű ablakot adományozott a katolikus templomnak. Az adományozó védőszentjét: Sz. János evangélistát ábrázoló diszes kivitelű üvegfestmény, mely a templom hajójának jobb oldali első ablakját foglalja el, Mayböhm Károly üvegfestészeti intézetéből került ki.” (május 12.)

„A község képviselőtestülete f. évi május hó 10-én rendkívüli közgyűlést tartott [...]. Ráday Antal főjegyzőhelyettes előterjesztette az előjáróság javaslatát, melyben újlag a Schwarcz-Körösi-féle teleknek és háznak a megvásárlását javasolta 103.000 koronáért azon hozzáadással, hogy a közoktatásügyi kormány a ház értéke fejében a hozzájárulási 200.000 koronából 63.000 koronát

vissza fog a községnek téríteni és hogy a megvásárlandó két telek területét (1016 □öl) 2000 □ölíg a község a Ferencz József téri köztérből ki fogja egészíteni.” (május 19.)

„Ujpest rendezett tanácsu város [...] úgy látszik ez az öröm kettős, mert nemcsak Ujpest örvend annak, hogy megszabadul a vácz-i főszolgabíró protektorátusságától, hanem a vácziai is örvendenek. Erre vall a Váczi Hírlap 46. számának közleménye, melyet szó szerint ideiktatunk: »Ujpest rendezett tanácsu várossá való átalakulására vonatkozó községi képviselőtestületi és a vármegye törvényhatósági bizottsági határozatát a belügyminiszter jóváhagyta. A jóváhagyás most érkezett le a megyéhez és jelenleg dr. Agoraszto főjegyzőnél van. A jóváhagyást a vármegye f. hó 10-én tartandó közgyűlésén fogja jóváhagyni, egyidejűleg Ujpest is megteszi az átalakulási intézkedéseket. Hír szerint dr. Ugró Gyula eddigi községi bírót fogják polgármesterré választani s így a vácz-i járás és az ország legnagyobb községe rend. tan. várossá válik. A vácz-i főszolgabírói hivatalban a belügyminiszter engedélye nagy örömet keltett, mert a hivatal eddig ugyszolván agyon volt terhelve a 45.000 lakossu község ügyeinek intézésével.” (június 16.)

„M. kir. belügyminiszter. Szám: 5381 /1907. III. Tárgy: Ujpest nagyközségnek rendezett tanácsu várossá való alakulása Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun vármegye közönségének Budapest. – Ujpest nagyközség képviselőtestületének 1906. évi október 1-én 225. sz. a. hozott határozata, valamint a vármegye törvényhatósági bizottságának 1906. évi november hó 27-én tartott rendes közgyűlésében 32003/9085. 1906. sz. a. hozott véghatározata folytán Ujpest nagyközségnek rendezett tanácsu várossá leendő átalakulását az 1886. évi XXII. tc. 150. és 151.§-ai alapján ezennel engedélyezem.” (június 30.)

(Összeállította: Szöllősy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
HIRMANN LÁSZLÓ
DR. KÖRÖS ANDRÁS
NEUFELD GYÖRGYNÉ
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
KÖRÖS ANIKÓ
KRIZSÁN SÁNDOR
DR. SALLAI JÁNOS
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
BERDA JÓZSEF *költő*
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár*
IVÁNYI JÁNOS *okleveles építőmérnök*
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
okleveles építőmérnök
JOLSVAI ANDRÁS *író, szerkesztő*
JOZEFKA ANTAL *vegyésmérnök*
KOROMPAY JUDIT *városépítész*
KLIMA LAJOS *az újpesti
frü gimnázium első igazgatója*
DR. KRISKA GYÖRGY *egyetemi
adjunktus (ELTE)*
LŐRINCZ RÓBERT *térképész*
SZÖLLŐSY MARIANNE
helytörténetgyűjtemény-vezető
TAUSCHER VAN DEN BOSCH,
ANNA MARIA *misszionárius nővér*

Szerkesztőség:
1043 Budapest, Tavasz u. 4.
Tel.: 231-6000, fax: 369-5351
Kiadja: Ady Endre Művelődési
Központ
Lapterv: BANGA FERENC
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
NAGY ÉS TÁRSA
Felelős vezető: SZÜCS ERNŐ

Újpesti

2007. június XIV. évfolyam 2. sz.

Helytörténeti Értesítő

A városháza (részlet)

1	JOLSVAI ANDRÁS <i>Városháza</i>
Múltidéző	
2	<i>Száz éve történt... Az Újpesti Közlöny 1907. második
negyedévi cikkeiből idéziünk</i>
Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE
Tanulmány	
4	KOROMPAY JUDIT <i>A Szent István tér</i>
Közlemények	
9	IVÁNYI JÁNOS <i>Az önálló újpesti római katolikus plébánia
megalakulása</i>
13	KLIMA LAJOS <i>Miért épült kisebbnek a katolikus templom?</i>
14	TAUSCHER VAN DEN BOSCH, ANNA MARIA <i>A karmelita
nővérek érkezése Újpestre</i>
17	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Az Újpesti Zenede</i>
19	LŐRINCZ RÓBERT <i>Térkép készül a Megyeri temetőről</i>
21	JOZEFKA ANTAL <i>Újpesti történetek, 2. rész</i>
23	IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA <i>Berda József: Egy borpince
felirataként Németh Kálmánéknak</i>
24	DR. KRISKA GYÖRGY <i>Az újpesti vizekben való fürdőzés
biológiai veszélyei</i>
Híres újpestiek	
26	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Gyökössy Endre</i>
Interjú	
29	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Egy nagyközségről, amelyik ilyen
városházát tud építeni... Beszélgetés dr. Derce Tamással,
2. rész</i>
32	Helytörténeti hírek

KOROMPAY JUDIT

A Szent István tér*

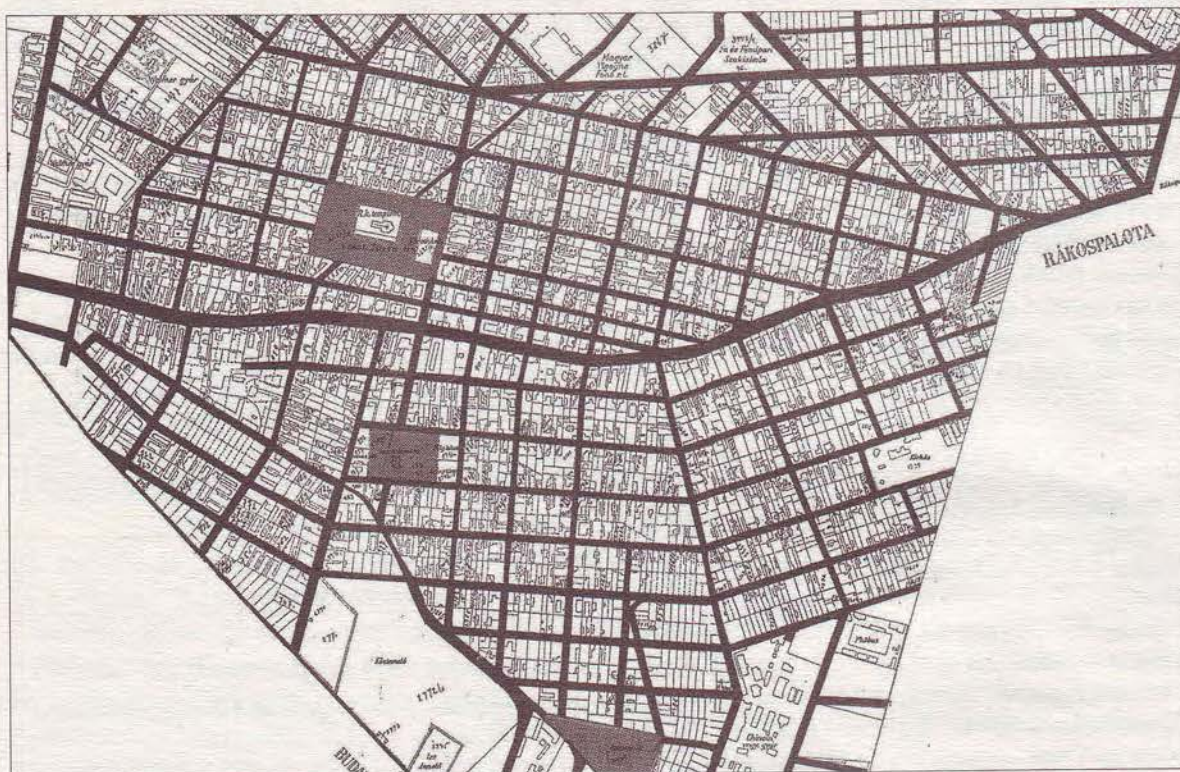

Újpest térszerkezetére a város nyugati és a Deák Ferenc utcától északra eső részén a dél-nyugat-északkeleti (Megyeri út, Baross, Attila utcák) és az erre többé-kevésbé merőleges északnyugat-délkeleti irányú utcastruktúra jellemző. A Deák Ferenc utcától délre az utcahálózatot az Árpád úthoz igazodó kelet-nyugati és az észak-déli irány határozza meg. Itt az egyetlen „ferde” nyomvonal a ma már egy utcaként nemigen érzékelhető Kemény Gusztáv – Mády Lajos – Bercsényi utcák vonala.

Az első „ferde” (dűlő)út a térségben a Dunát kísérő ősi (váci) országútból leágazó, a mai Baross utca nyomvonala volt, melyet az I. katonai felmérés (1873) is ábrázol. E nyomvonal a délnyugat-északkelet irányban laposan elnyúló ún. Szent István „hegyet” (egykori szőlőhegy) tárta föl. Ezt követték a megtele-

pedés kezdeti idejéből a mai Attila és Megyeri utak előbbivel párhuzamos nyomvonalai. Ezek azok a régi strukturális elemek, amelyekhez igazodva fejlődött Újpest északi része, őrizve ma is a korai területfeltárás koordinátáit.

Újpest mintegy másfélszáz éves hallatlan ütemű fejlődéstörténete a 19. század 30-as éveiben kezdődött. Ekkor a szőlőhegyen birtokossá lett első telepéseknek csak a vincellérjei, zsellérjei laktak a „hegyen”, őket magukat a területet birtokló Károlyi gróf a Duna-parti út (Váci út) és a Palotát a Dunával összekötő út (Árpád út) találkozásánál telepítette le. Itt jött létre az első néhány háztömb. A térség igazi fejlődését két tényező határozta meg: Károlyi István gróf felismerése, miszerint a homokos talajon a mezőgazdaság nem sok jóval biztat, ezért iparosok, kereskedők letelepítését szorgalmazta alapító levelével, valamint a terület kedvező Duna-menti, Pesthez

Újpest város út- és térstruktúrája 1938-ban; jól látható a szabályos koordinátában az egyetlen ferde út (alaptérkép: BTM)

közeli, sőt az ország első vasútvonala (Pest–Vác; 1846) menti fekvése, mely a magyarországi tőkés termelés kezdeti lendületével párosult. Az első bővülés a mai Árpád úttól északra fekvő területeken indult meg. A letelepedés rendjét a gróf jelölte ki, ő szabta meg az utcák – a mai Árpád úthoz igazodó – szabályos hálóját, a telkek nagyságát, ez utóbbit a középkor óta általános városi telekméret szerinti 10 öl (kb. 19 m) szélességgel és többnyire 30 öl (kb. 57 m) mélységgel. 1860–70-es években, a szokatlanul nagy térségre kijelölt új struktúra megjelenése idején, a korábbi eredetű ferde utak a Szent István hegy feltárásán kívül csak összekötő szerepet játszottak. Az újonnan kijelölt struktúra területének térségében egyetlen korábbi ferde út volt, mely a mai Árpád út felől közelítette meg az urasági erdő nagy tömbjét. Ennek megtartása és a lendületes fejlődésnek induló település piacterének e vonalon való kijelölése feltehetően Károlyi gróf tudatos elhatározása volt. A kor telepítési szokásainak megfelelően, a szabályos derékszögű úthálózat elemei között néhány tömbnyi terület szabadon hagyásával hozták létre a tereket. A Palotai urasági erdőbe vezető, az új

strukturális környezetben idegen ferde út megtartása feltehetően a birtok-tulajdonos gróf akaratának szabályozás-erejű érvényesítése volt. Nem egy településünk struktúra-fejlődésében tetten érhető hasonló földesúri akarat (pl. Keszthely, Tata). Feltehetően a piactér nagyobb forgalmának, a gazdaság fellendítésének szándéka és reménye is közrejátszott a régi nyomvonal megtartásában. Levéltári kutatás tisztázhatná talán az új koordinátájú struktúrában megmaradt korábbi ferde vezetésű nyomvonal pontosabb okát. A piactér eredetileg a korabeli tömbkiosztás rendje szerinti négy átlagos méretű tömb nagyságát tette ki, melyet négy oldala mentén – a régi térképek tanúsága szerint – fasor díszített. A tér északi oldalán nagyobb, jómódú emeletes házak épültek. Az 1860–70-es évekből, tehát a tér kijelölését követő időkből származó házaknak a földszintjén nem épült üzlet. Feltehetően a község virilista értelmisége, jobbmódú rétege építette fel itt az egyenletesen 10 öl széles telkeken rangos lakóházait. A tér déli oldalán utólag, valószínűleg az 1880-as években jelöltek ki és építettek be egy egy-telk mélységű tömböt, amely miatt a tér szélessége

A tér szerkezeti rendje, és a múlt századfordulóra kialakult meghatározó egyházi (templom), társadalmi (községháza) és gazdasági (bazársor) középületei

230 méterről 170 méteresre csökkent. Különleges a keskeny tömb beépítése: a tér felé, melynek eleinte ez a fele lehetett inkább a piacozásra használatos, üzleteikkel fordultak a kis, akkori földszintes házak, az udvarra a raktárak és a lakások, a hátsó utcára (a mai József Attila utcára) a nagykapuk néztek. Valószínűleg kifejezetten a piaci árusítás miatt engedélyezték ezt a kis „üzletsort”: a lakóház földszintjéről nyíló üzletek csak bérházaknál voltak lehetségesek, és a téren ekkor még csak saját tulajdonosaik által használt lakóházak épültek.

Az új katolikus templomnak a tágas piactérre történő telepítésével a ferde átvezető út elvesztette kitüntetett településszerkezeti szerepét. A mai Liszt Ferenc utca folytatásának vonalától északra jelölte ki és adományozta Károlyi gróf a katolikus híveknek templomépítés céljára a tér közepén a mintegy 100x60 méter (1600 □öl) kiterjedésű telket. A telken, annak teljes déli hosszán először a földszintes, saroktoronyos bazárépület épült meg a tér déli oldali üzletsorával szemben, a piac által elsősorban használt térrész felé fordulva. Bevétele a templom építésének forrásául szánták. Maga az 1875-ben épült, egységes neogót architektúrájú „Egek királynője” templom (tervezte: Kauser József, oldalhajók: 1880 Bachmann Károly, torony: 1908 Zák Alajos) a középkori hagyományt követve keletelt elhelyezésű, főbejáratát a tér nyugati oldalán, közel egyidőben épült plébániaépület bejáratával pontosan szemben helyezték el. A már ekkor tervezett, de több mint 30 évvel később megvalósult toronnyal együtt számított templomhossz pontosan a tér hosszának a közepére került. Ezzel a templom saját telkén szabálytalanul helyezkedett el ugyan, de a térnek meghatározta a szervezési rendjét. Ehhez igazodott a századfordulón megépült komoly, emeletes, eklektikus községháza épülete is (tervezte: Böhm Henrik, Hegedűs Ármin), mely a templom hossz tengelyében áll, de főbejáratával, toronyhangsúlyos homlokzatával az egyre felértékelődő szerepű István út felé fordul. A tér és a templom felé néző nyugati homlokzatnak a pilléreken álló emeleti szónoki erkély ad hangsúlyt. Településszerkezeti szempontból a községháza elhelyezése gya-

korlatilag kiiktatta a teret a település fő rendezéséből, mivel a fő szerkezeti tengellyé váló István út felől eltakarja a templomot, sőt részben magát a teret is, csökkentve ezzel annak jelentőségét. A fenti középületekkel megmaradt a tér térbeli egysége, használatát tekintve azonban a viszonylag tágas piactér különböző térrészekre tagolódott. A mai Liszt Ferenc utca folytatása nyomvonalától délre volt a piactér, a templom és plébániája között az 1960-as évek végéig a parkosított templom-tér. Jól leolvasható tehát a korabeli tér-rend: a katolikus templom, templomkert és plébánia zavartalan kapcsolatához – bár ennek az együttesnek részben háttal – csatlakozott a községháza épülete, itt épültek a jobb módú házak és a református templom is. A parkos, „ünnepi” északi térrésztől délre elterülő kövezett részen működött az „üzleties” piac a bazársorral, a déli oldali üzletekkel, és a köztük működő sátras-bódés mobil árusokkal.

A következő közel fél évszázad során meghatározó változás a téren nem történt. Egy-egy kisebb ház helyén magasabb épült: a századfordulón az ún. „ciklopház”, vagy a Mády Lajos utca sarkán a volt „Angyal gyógyszertár” bérháza, majd az 1920-as években a tér máig legnagyobb, fontos városképi helyzetben lévő épülete: az István út sarkán álló későszecessziós bérház. Végül a harmincas évek modern, nagyablakos, erkélyes bérháza jelent meg az északi térfal romantikus, koraeklektikus, eklektikus, szecessziós házai között, földszintjeiken már üzlettel, ami ekkor már e helyen is megtérülő beruházás volt.

Jelentős változást ezután csak az 1950-es évek államosításai hoztak. Az államosítással nemcsak a házakat, de a közterületeket is másfépp kezeltek. Több okra is visszavezethető, hogy a templom és a plébánia összetartozó egységét megbontva, közéjük, az északi térrészre ékelték be a piactér épületét. Bizonyára szerepet játszott ebben a kor hangsúlyosan egyházellenes hatalomgyakorlása, és az is, hogy így a piaccal járó „zsibvásárt” a kerületi tanács épületétől a lehető legtávolabbra teheték. Máig megoldatlan helyzetet idézett elő ez a döntés. Annak, hogy a tér nem tud Újpest igazi főterévé válni, a legfőbb akadálya a piac

helye és formája. Másodsorban lehet okolni azt az igénytelenséget, amit a piacépületek sora a történeti építészeti hagyományokkal és a tér funkcionális rendjével szemben tanúsít. Itt a piaci fő- és melléképületeknél az ipari épülethez és nem városrésznvi főtérhez illő épületkubusokra, anyaghasználatra, méretrendre, a személy- és áruforgalom rendjére gondolunk. Az egykor térszervező erejű templom az új beépítések következtében méltatlan helyzetbe került: megszűnt a plébániával való vizuális és tartalmi kapcsolata, főbejárata a piac árufeltöltő kapui felé néz. Az 1980-as években a téralkat további beépítéssel módosult: a délnyugati részen virágszirom-alaprajzú centrális üzletház épült. A centrális építési mód a városépítészet egyik kiemelt, igen hangsúlyos eszköze, amely szoborszerűsége okán saját teret követel meg magának. Formavilága idegen a piaci funkciótól és érthetetlen egy nagy tér sarkában, mivel egy önmagának teret igénylő épület nem képes e helyen sem érvényesülni, sem a nagy tér részterekre osztását megfelelő térfalakkal támogatni. Az iparcsarnok-szerű megjelenésű piac és a virág-formájú üzletház

Újpest történeti főterén egy már letűnt kor ráncmaradt terhe.

A teret szegélyező bérházak és magánházak sem maradtak érintetlenül a háborút követő évtizedekben. Sorsukat az 1950-es, 60-as években az államosításon kívül az is befolyásolta, hogy közvetlenül a tanácsháza környezetében álltak. Ez a tény sajátságosan kedvezőtlen helyzetet jelentett. Az Ingatlankezelő Vállalat az 1960-as években, a történeti építészet iránti teljes érzéketlenség idején „rendbehozta”, tatarozta a tér házait. Ez a sérült, vagy hiányzó vakolatplasztikák megsemmisítését eredményezte a legtöbb eklektikus háznál. Ennek a rohamnak esett áldozatul az emeletes lakóházak közül pl. a 15. és 19. számú, vagy kisebb mértékben a 21. szám alatti romantikus-koraeklektikus egykori lakóház is. A piac megépülésével ugyanakkor megszűnt a távlati rálátás is az északi térfal jelentős részére, pedig az itteni korábbi és értékesebb beépítés adta főleg a tér súlyát, a téren álló középületek méltó háttérét. Hogy a tér déli oldalán álló földszintes üzletsor architektúrájából mi vészett el ebben az időben, az ma már aligha

A főter a múlt századelőn

állapítható meg. A tér közepén az 1870-es évek eleje óta állt saroktorony-hangsúlyos bazársort száz év múlva, az 1970-es években fémszerkezetű pavilonsor váltotta föl. A méltatlan építmény sokban hozzájárult a főter anyagi és erkölcsi leépüléséhez. Néhány éve lebontották.

Amíg egy határozott térfalakkal megfoggott téren egy-egy jelentős (köz)épület áll, addig a tér egységében áttekinthető, méltóságát megtartó marad, a középületek kitüntetett használatú és megjelenésű „díszai” a térnek. Az 1970-80-as évekbeli piacépületekkel megszűnt az eredeti tér áttekinthetősége, a tér nyugati és északi részén valóságos utcák alakultak ki, ahonnan megszűnt a térre való rálátás. A Károlyi és a Templom utca sarkán semmilyen térérzetünk nincs, egyszerű utca-kereszteződésben állunk. A tér „beszűkül”, eltorzult, elvesztette nagyvonalúságát és különböző hasznosítású és arculatú tér-részekre

A katolikus templom az 1970-es években

esett szét (a gazdag növényállományú Károlyi kertre, a Városháza melletti sivatár parkoló-térre, a Trombita térre, a templomkertre és a komoly térhatású faállományú központi nagy parkoló-térre).

Újpest központjában a régi kisvárosias parkosított főteret, egy „Újpest-ligetet” lenne jó visszaállítani, az arra érdemes házakat a helyhez méltóan helyreállítva, a silányakat lebontva, helyükön ideillőket, a déli oldalon magasabb újakat építve, a szükséges parkolókat szint alá helyezve, a tér jelentős részét fásítva. A klasszikus piacnak a maihoz hasonló léptékű főterei elhelyezése ma már szinte elképzelhetetlen lenne. Bontása esetén nagy valószínűséggel inkább üzletközpont-jellegű épületet építené ide egy vállalkozó. De ha a piac elhelyezését az 1970-es években mindenképp a főtéren kellett megoldani, akkoris feltehetően kedvezőbb – bár módosult – téralkat jött volna létre, ha az elhelyezni kívánt hasznosítások olyan épületekben kaptak volna helyet, amelyek a teret a meglévővel párhuzamos új nyugati térfallal szűkítik be (a Kemény Gusztáv utca hegyesszögű saroképületéig) szabadon hagyva legalább a Liszt Ferenc utca vonalát, vagy, az előbbi vonalon csak a vezérszínti gyalogoskapcsolatot megadva, a plébánia és a templom főbejáratai közti sávot. Ezzel a tér határozott, egységes jellege, áttekinthetősége, méltósága részben megtartható lett volna és jelentős, műemlék-értékű középületei – egy kisebb, de karakteres téren – megkaphatták volna az őket megillető hangsúlyt. Ha a funkció kitelepítésére ma sincs mód, akkor talán ez lehetne most is az az út, amely az erkölcsileg és fizikailag egyaránt igen avult, terjedős, rosszszul szervezett, a szint alatti lehetőségeket (raktározás, parkolás) nem kihasználó, nagytömegű, méltatlan megjelenésű, parkolóforgalmával a városi főter emberarcú használatát ellehetetlenítő épületállomány felszámolásához vezethetne és megnyitná az utat a tér lehetőségek szerinti valódi, átfogó, méltó rehabilitálásához. □

*A tanulmány teljes szövege a centenáriummra megjelenő Újpest. 1907–2007. A 100 éves város című kötetben olvasható.

Az önálló újpesti római katolikus plébánia megalakulása*

Az Egek Királynéja Újpesti Főplébánia rejtett kincse az a kézzel írott dokumentumkötet, amely az újpesti római katolikus közösség önállósá válásának folyamatát írja le, mintegy Historia Domusként összegyűjtve az 1869. okt. 3. – 1870. máj. 25. közötti rövid időszak jegyzőkönyveit és levelezését.

A község katolikus híveinek egyre növekvő száma arra ösztönzött néhány katolikus polgárt, hogy 1869. október 3-ára népgyűlést hívjanak össze annak eldöntésére, szükséges-e önálló lelkipásztori szolgálat Újpesten vagy sem. Ebben az időben ugyanis az újpesti katolikus hívek lelki gondozását a főtí plébános látta el Villásy István káplán közreműködésével, a katolikus iskola védnöke pedig az alapító Károlyi István gróf volt. A népgyűlés egyhangú igenlő döntését követően harminchat tagú bizottság alakult, melynek tagjaiból hat tagú előkészítő bizottságot hoztak létre a lelkipásztori szolgálat működésének kidolgozására. A bizottság – majd későbbiekben az egyháztanács – elnöke Kurzbek József, elnökhelyettese az első patikát alapító Szerényi Vince, jegyzői Villásy István és Benitzky Antal lettek. A tagok között volt Szentés József és a község akkori bírása, Panek Lőrinc is.

Peitler Antal József váci püspök kedvezően fogadta az egyháztanács kezdeményezését. E kedvező fogadtatásban benne lehetett az elnök ékesszólói tehetsége, amelyre csak udvarias választ lehetett adni, megfogalmazva benne azokat a feltételeket és feladatokat, amelyek az önálló egyházközség működésének alapját jelentették. Az 1869. november 18-án lezajlott püspöki fogadás után Peitler közel három hónapra Rómába utazott, az újpesti önállósodással kapcsolatos kérdésekben megbízottja Balla József apát-kanonok lett.

Az egyháztanácsnak nagy munkát kellett végeznie, mert a felekezeti iskola fenntar-

tása is az egyházközségre hárult. Mindenekelőtt biztosítani kellett az önálló lelkész javadalmazását, lakásának fenntartását, továbbá az – eddig a gróf által fizetett – évi 200 Ft kiegészítést is. Az egyházközség áldozatkészségéről ékesen tanúskodik az 1869. december 16-i jegyzőkönyv: „Miután a katolikus közösség terheinek a megosztásával kapcsolatban, és annak alkalmából, hogy egy független, önálló lelkipásztort kell fizetni, valamint minden valóságos szükségletet kivétel nélkül a jelenleg összeírt 1055 hozzájárulásra képes katolikus családnak 4000-nél jóval több lélekszámmal kell fedezni, megállapításra került, hogy az itt készült becslés alapján a tehetősebbeknek 3 Ft, a kevésbé tehetőseknek 2 Ft, a vagyontalanoknak 1 Ft hozzájárulást kellene évente fizessenek. Miután a stólapénzek és más hasonló, a katolikus közösség érdekét érintő ügyeket megbeszélték, a következő döntéseket fogalmazták meg egyhangúlag és írták le jegyzőkönyvbe: 1. A gróf úr kijelenti, hogy az adományozási összeget, az évi 200 Ft-t, amit az újpesti méltóságos káplán úrnak biztosított, visszavonja, amennyiben megváltozik az eddigi viszony az újpesti katolikus közösség és a főtí plébániahivatal között. 2. A gróf úr kijelenti, hogy a katolikus iskolára, a Fő utca 11.-ben, vonatkozó tulajdonjogát magának fenntartja, amennyiben az oktatási intézmény, a római katolikus iskola elnevezésnek nem fog többé megfelelni, vagy egyáltalán megszűnik Újpesten. 3. Az összegyűlt Egyháztanács egyhangúlag elhatározza, hogy a gróf úr által visszavont évi 200 Ft támogatási összeget a katolikus hitközség hozzájárulásából fogja helyettesíteni, úgy, hogy a terheket az összeírt katolikus családok között lelkiismeretesen elosztják. 4. Az összegyűlt Egyháztanács egyhangúlag elhatározza, hogy az eddig szokásban tartott kétszeres stólapénzt 1870. január 1-től még egy évig fenntartja. Ennek az időnek az elmúltával ezeknek a stólapénzeknek a megtartásáról vagy

A jegyzőkönyvekben szereplő templom még nem a Szent István téri épület, ennek épí-

[illegible]

Az 1870-ben készült templomleltár egy oldala

az egyháztanács a szűkebb és a teljes egyház-
tanácsból áll. Érdekessége, hogy a szűkebb egy-
háztanácsnak az „Utasítvány” szerint nem tagja
sem a mindenkori lelkész, sem „a felekezeti is-
kola katolikus egyházköztség elfogadta tanárai”.
(Véletlen, hogy a szűkebb egyháztanácsban
benne van Villásy István káplán – őt ugyanis
jegyzőnek választották és mint jegyző szerepel
a testületben.) Az „Utasítvány” meghatározza
az elnök, az elnökhelyettes, a jegyzők, az egy-
háznagyok, a pénztárnok, az egyháztanácsstagok
és a tanárok jogkörét és feladatait. Érdekesség,
hogy – az akkori pénzügyi viszonyok között, kb.
4000 forintos éves költségvetés mellett – az el-
nök saját hatáskörében 25 Ft-ról dönthetett, 25
és 75 Ft közötti összegnél a szűkebb, e fölött a
teljes egyháztanács határozatára volt szükség.
Ugyancsak figyelemre méltó, hogy a lelkipász-
tor intézkedéseinek csak a kántort rendelik alá,
a felekezeti iskola tanárai minden vonatkozás-
ban az elnök felügyelete alá tartoznak.

Az 1870. január 2-i ülésről készített jegyzőkönyv részletezi a stólapénzeket (az egyházi szertartásokért fizetendő díjakat, ami a bevételek fő forrása volt), valamint az 1870. évi költségvetést. Eszerint az előbb említett mintegy 4000 forintnyi kiadás úgy oszlik meg, hogy a templomra (a lelkipásztor javadalmaival együtt) kb. 1400 Ft-ot, az iskolára 1750 Ft-ot, az egyháztanács költségeire 200 Ft-ot, a meglévő tartozások visszafizetésére 400 Ft-ot irányoztak elő. Tekintettel arra, hogy az iskolaépítéssel kapcsolatban az egyházközségnek tartozásai voltak, de azokat határidőre kiegyenlíteni nem tudta volna, „[...] hogy ne legyen az iskola az elárverezés veszélyének kitéve, és így a nevelés és oktatás szent ügye ne szenvedjen hátrányt, meghatalmazták vagyis megbízták az urakat:

Kurzbek József, Schimpl István, Sukoviti Venzel, Jäck Márton, Schindler Adolf és Wiesinger Lajos urakat, hogy a méltóságos váci székes káptalantól 2000 Ft kölcsönt kérjenek. Ez a kölcsön szóljon 10 év alatti részletekben történő kamatos kifizetésre és egyaránt felvételre. Schimpl István és Sukoviti Venzel úr önként vállalkoztak arra, hogy kezesek legyenek, de emellett az egyes részletek és kamatok pontos visszafizetéséért a teljes Egyháztanács felel. Végül még megjegyzésbe került, hogy a tartozásért mind az új, mind a régi iskolaépületek telkükkel felelnek”.

Sajnos a kézirat a dokumentumokat nem időrendi, hanem aktasorszám szerinti sorrendben tartalmazza. Feltehetően ezért került a januári jegyzőkönyvek közé az az 1870. október 16-i – már az új lelkipásztor, Illek Vince által aláírt – leltár, ami „az 1870-es év elején az újpesti római katolikus anyaegyház minden berendezési tárgyáról” készült, feltüntetve azok akkori értékét és az elhasznátság fokát. Ebből csak annyit emelünk ki, hogy a főoltár festett fából készült, és az oltárkép a Kereszt felállítását ábrázolta (a szerző megnevezése nélkül), továbbá, hogy a templomot az aranyozott keretben lévő kisméretű stációkon kívül nyolc nagy és ötven kisebb festmény díszítette. A templom nem lehetett nagy, mert a leltár szerint összesen hét padja volt, de – Újpest alapvetően németajkú telepeseinek szolgálatára is – német és magyar nyelvű evangéliumos könyvvel is rendelkezett.

Miután az egyháztanács a szükséges előkészületeket megtette, jegyzőkönyvileg az anyagi feltételeket biztosította, javasolta a püspöknek, hogy az eddigi lelkipásztort, Villásy Istvánt hagyja meg immár önálló lelkésznek, hiszen „[...] Főtisztelendő Villásy István úr, aki elmúlt év októbere óta káplánként köztünk van, a fellépő szükségletek jó felismerésével, papi hivatásában kiemelt ügyességgel működött, és számos intrikával nem törődve az általános elismerést kivívva folytatta fáradhatatlan tevékenységét a templom és az iskola érdekében. Nem kevesebb tetterekészséggel vett részt mindenkinek az egyes szükségletei mértéke szerint az általános érdekekért való tevékenységben az alatt a rövid idő alatt, amióta itt van,

és kivívta magának a méltóságos urak általános tiszteletét és minden hittestvér bizalmát. Különösen kiváló érdem, amit Villásy úr Újpesten szerzett, a hathatós közreműködés az egyháztanács szervezetének a megalapításában, ennek elveinek kialakításában, melyek szerint a vallásos és szociális képzést és művelődést meg kell erősíteni és javítani kell, és az egész egyházközség javára általában nem csak biztos alapot kell nyújtani, hanem különösen és előszeretettel azt meg kell tartani[.] gondozni és fejleszteni kell a felekezeti iskolát, hogy képessé váljon más iskolák konkurenciájaként működni [...]”.

A püspök az egyházközséget az alábbi okirattal választotta le a fóti plébániáról: „Péitler Antal József, Isten irgalmasságából és az apostoli Szentszék kegyelméből váci püspök, őszentsége IX. Pius pápa udvari főpapja, I. Ferenc József császár rendjének lovagja. Biztos ismereteket nyertem arról, hogy az újpesti hívek száma folyamatosan növekszik és ezzel az önálló lelkipásztori ellátás felállítása nem halogatható szükségyszerűség lett, miután a nevezett közösség, figyelembe véve azokat a híveket, akik hajlandónak mutatkoztak anyagi erejükhöz képest a lelkipásztor javadalmazásához hozzájárulni, nevezetesen 500 Ft-ot, 6 öl keményfa tüzelőt mint évi fizetséget oly módon biztosítani, hogy a tüzelő a lelkipásztor lakásába van szállítva és ott ölbe van rakva, ezenkívül megígérték egy három szobából, egy konyhából és egy pincéből álló lakást bérelni és meghagyják az eddig szokásos stólapénzt év végéig, fenntartva a jogot, hogy beleegyezésünkkel erről új szerződés köttessen. Miután ő grófi kegyelme Károlyi István a lelkipásztornak élete végéig 200 Ft-ot ígért, ezzel ez az állás lehetőség szerint biztosítva van. Elválasztjuk az újpesti közösséget a fóti plébániától, ahová eddig tartozott és mint kápláni hely, parókiális jogokkal ruházzuk fel. Ennek javadalmazására a magunk részéről 100 Ft-tal járulunk hozzá és később úgy ezt az összeget mint az évi kamatot biztos helyen megfelelő tőkeként fogjuk elhelyezni. A Háromságban egy Isten áldása szálljon szeretett híveinkre és maradjon velük, hogy ők abban megmaradjanak, az egyetlen igaz katolikus hitben és a keresztényi erkölcsök gyakorlásában szorgalmasak legyenek, és így földi és mennyei boldogságukat elérhessék. Vác, 1870. 02. 26. Antal Jó-

zsef s. k. Váci püspök. Ő püspöki kegyelmének utasítására Markovics Lázár s. k. Püspöki titkár.”

A püspök Villásy István helyett Illek Vince káplánt rendelte Újpestre, aki végül 35 évig szolgálta a község katolikus híveit. Az egyházközség a döntést tudomásul vette, de Villásy Istvánt az egyháztanács tiszteletbeli tagjává választotta.

A jegyzőkönyvekből úgy tűnik, hogy a kéményseprő mesterséggel művészi ambíciók is együtt járnak. Ez a párhuzam hozta létre Sopronban a Storno-gyűjteményt, és ezt a hagyományt kívánta megteremteni Újpesten Martin Freitag kéményseprőmester, egyháztanács-tag, aki temetéseken énekesként működött közre. Az egyháztanács nem értette meg a tehetséget, vagy más okok játszhattak közre, hogy az 1870. április 10-i jegyzőkönyv szerint „[...] Az elnök úr az egész kat. közösség nevében megköszönte Freitag Márton úrnak a temetéseken folytatott szolgálatait. Egyúttal azt a kérdést is feltette az egyháztanácsnak, vajon megengedhető-e hogy egy egyháztanácsos temetéseken énekesként közreműködjön? – amire az egész ülés egyhangúlag a »nem« választ adta. Erre fel megkérte az elnök úr a fent nevezett urat, hogy mint énekes többé szíveskedjen ne részt venni [...]”.

Külön kiemeljük az egyháztanácsnak a felekezeti iskola megfelelő működése érdekében tett erőfeszítéseit. Ennek illusztrálására álljon itt a római katolikus népiskola I. osztályának tanterve, melyet Kurzbek József elnök uta-

A régi temető Budapest határában, az első újpesti katolikus templommal. (Az 1875-ben készült térkép részlete)

sítására Krupp Mátyás kántor, illetve Schmidt Albin tanító állítottak össze az 1869/70. évben:

I. Osztály:

Hétfő: Írás-olvasás-másolás
Kedd: A megtanult betűk alkalmazása írásban. Számtan. Szóírás fejből
Szerda: Írás-olvasás-másolás, hittan, számtan
Csütörtök: szabad
Péntek: Írás-olvasás-másolás, számtan
Szombat: Írás-olvasás-másolás, számtan, ének, hittan

A tantervben számtanból fejszámolás egyszámjegyű számokkal, énekből iskolai és egyházi énekek, hittanból kis katekizmus és Ótestamentum szerepeltek.

II. Osztály:

Hétfő: Természetismeret, német olvasás-nyelvgyakorlás, magyar olvasás-nyelvgyakorlás
Kedd: Német olvasás-nyelvgyakorlás, számtan, számtangyakorlás, magyar olvasás-nyelvgyakorlás
Szerda: Német olvasás-nyelvgyakorlás, számtan, számtangyakorlás
Csütörtök: szabad
Péntek: Német, magyar olvasás-nyelvgyakorlás, számtan, számtangyakorlás
Szombat: Német, magyar olvasás-nyelvgyakorlás, ének, hittan

A tantervben a nyelvtanításban a mechanikus olvasás és átmenet az értelmes olvasásra, nyelvtan helyesírással és stilisztikával összekötve, számtanból a négy alapművelet egy- és többjegyű számokkal (fejben és számjegyekkel) szerepelt. Földrajzból a magyar államról, hazánk politikai beosztásáról, a magyar és osztrák történelem néhány személyiségéről oktattak általános ismereteket. Természetismeretből az emlősöket és madarakat tanulták a gyerekek. Természetes volt, „hogy a nevezett tananyag német és magyar nyelven is elő van adva, éspedig heti 22 tanórán”.

A dokumentumkötet még számos érdekességet tartalmaz. A teljes anyag az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben tanulmányozható. □

*A cím és szerző nélküli, eredeti német nyelvű kézirat-dokumentumot Molnárné Aczél Anna és Molnár Péter fordította 2006-ban

Miért épült kisebbnek a katolikus templom?*

Az időben pedig, hogy Újpest katolikus hívei számában föllötte megsokasodtak, gond szállotta meg a jámbor egyházi atyákat. Pánek bíró úr és vegyeskereskedő egyben merész tervet szőtt az egyházatyákkal (Kirchenvater), amely szerint új temető és új templom létesítése céljából deputációt kell Fótra, a gróf úrhoz meneszteni. A nemes gróf úr megadta, amit tőle kértek. Az István téren (a régi Kirchen platzon) hatalmas, kéttornyú templom s bazár építésére nagy területet ajándékozott. De adományozott rengeteg mennyiségű téglát is, hogy az Istennek is tetsző, buzgalmi hajlék minél előbb fölépüljön. Örömmármorban úszott Újpest egész népe. Ilyen bőkezű adomány bizony megérdemelte, hogy a nemes grófnak hozsannákat zengedezzenek városszerte. A daliás természetű, örökké mosolygó, kék szemű plébános, Illek Vince nyomban megindította az építkezést. Elsőben a plébánialakot emeltette, hozzáépítette az ideiglenes kápolnát, amely később nagytiszteletű Mády Lajos református lelkész igazgatása alatt elemi iskolává, utóbb katolikus körre alakult. A kápolna folytatását Szabó Ignác egyházfi lakása s a kántorlak képezte. Minthogy pedig a kápolnának tornya nem vala, áhítatra mégis harangszóval kellett a híveket hívogatni, közel harminc méter magas haranglábat emeltetett a piacon.

De megindult a nagyvonalúan tervezett templomépítés is. Oly nagyméretűnek indult, hogy a mai templom kényelmesen elfért volna a középhajójában. A falak a két torony falaival együtt már három méter magasságban emelkedtek ki az alapzathból. De aztán hirtelen megtorpant. Megszűnt tovább nőni. A kőművesek szedték sátorfájukat, s magára hagyták a csonka templomépítményt. Mi történt? – kérdezték egymástól az emberek. Hát az történt, hogy elfogyott az építkezési aprópénz. „Kisebbs méretű templom is jó lesz nektek!” – üzent a gróf – és bizony sokáig félbemaradtan állott a kéttornyos alapzat. Nekünk, ját-

szadozó gyermekeknek a romfalak kapóra jöttek. A falakon – mint várfokokon – edzett védőket helyeztünk el, akik fakarddal s füttykös buzogányokkal végsőkig tartóztatták az „ostromló törököket”, a Hádliákat, a Mohót, a Hoffmannst s a többieket. Irtózatoss várvédő s ostromló, hazafias küzdelmünket nap-nap mellett megújítottuk, míg egy szép napon vad kocsisok erőszakának engedve elvonultunk a felejthetetlen várfalak alól. Az történt ugyanis, hogy titokban maradt parancsra elhordták a falak tégláit – más helyekre, ahol házakat építettek belőlük. Egy-kettőre eltűntek a falak s tornyok alapzatai. De a helyüket meghagyták. Idők múltán e hely megszorított keretén belül, sok-sok verejték árán mégis fölépült az óhajtott templom, csak hogy sokkalta szerényebb s szegényebb formában. □

*Anekdóták Újpest múltjából, Újpest, 1943.

Római katolikus templom

A karmelita nővérek érkezése Újpestre

„[...] Alig voltunk négy hete az országban, az újság magyar volt, én alig tudtam néhány magyar szót. Erősen bízva Isten segítségében, szétnyitottam az újságot, átnéztem a hirdetések, hirtelen megláttam, amit kerestem. Egy hirdetést, amit így fordítottam le: »Kertes ház 12 szobával« stb. Mintha elektromosság járt volna át a nagy örömtől. Egy nagy »I« jelet tettem, felkeltettem a nővéreket lágy pihenésükből, hisz örömöm akkora volt, hogy közölnöm kellett. Mikor reggel lett, útra keltünk dr. Bontához, ő volt ugyanis, akinél érdeklődni kellett a házról. A legjobb németsséggel elmondta, hogy a ház anyósának a tulajdona. Kérte, jönnénk másnap reggel 9 órakor, elkísér bennünket a házhoz. Megvirradt a hétfő, és mi egyik vilamos után a másikra szálltunk, majdnem úgy tűnt, hogy más helységbe érkezünk. Több mint egy órai utazás után, egy falusi ház előtt szálltunk le, miután százával hagytunk el munkáslakásokat, szegénykunyhókat. A lakóház egy szép nagy kertben állt, árnyas fákkal körülvéve, és egy különálló

épülettel, amely nekünk nagyon megfelelőnek látszott napközi otthon céljára. Még egy nagy játszótér is tartozott hozzá. Dr. Bonta máris indult a házikóhoz, mely a kert legvégén volt, keskeny lépcső vezetett felfelé. Mi követtük, és egy kis erkélyen találtuk magunkat. Fölnéztem és mit pillantottam meg? Ott volt a folyam a ragyogó fényben. A zöld part, a túlsó oldalon a távolban a magaslat, minden a legapróbb részletekig, pontosan, úgy ahogy elképzeltem. A csodálatos látványból csupán a pompás ív hiányzott, mely szívirványként összekapcsolja az egész tájat. (Bár ez is megvolt fénylő, zöld levelekből, virágokból, mennyei pompával.) Úgy gondoltam, ez az ív jelképesen mutatja az áldást, melyet Isten jósága Magyarországon a Karmelita Nővérek Jézus Szíve Kongregációjára áraszt. P. Soós István, a budapesti karmelita kolostor és templom alapítója – akinek hívására Magyarországra jöttünk – alig talált szavakat csodálkozásának kifejezésére, hogy a birtok milyen gyönyörű fekvésű és nekünk mennyire megfelelő.

A berendezések beszerzését lassacskán megkezdjük. Megérkezett szeptember 7-e, mindenki szentmisére ment, de nyolc jelöltünket két nővérünkkel előreküldtem Újpestre.

Miasszonyunk születésnapja 1907-ben számunkra örömteljes ünnepnap volt, őszinte hálaimát küldtem az égbe Istenhez. Úgy tűnik, az öröm nem érzi magát nálam jól, mert itt épp úgy, mint majdnem mindenütt máshol is, hamarosan keresztek, szenvedések váltották fel. Csak kevés napot töltöttünk napsugaras boldogságban, jött P. Soós a szomorú hírrel, hogy soha nem lesz szentmisénk. Elmondta, hogy beszélt az újpesti papokkal, ezek elmondták, hogy Megyeren, a Váci út utáni városrészben, ahol a karmelita nővérek letelepültek, nem járkahtat egy pap sem anélkül, hogy az életét ne kockáztatná. Röviddel ezelőtt az emberek, a papok és a szerzetesek iránti gyűlöletből, egy ferences barátot minden különösebb ok

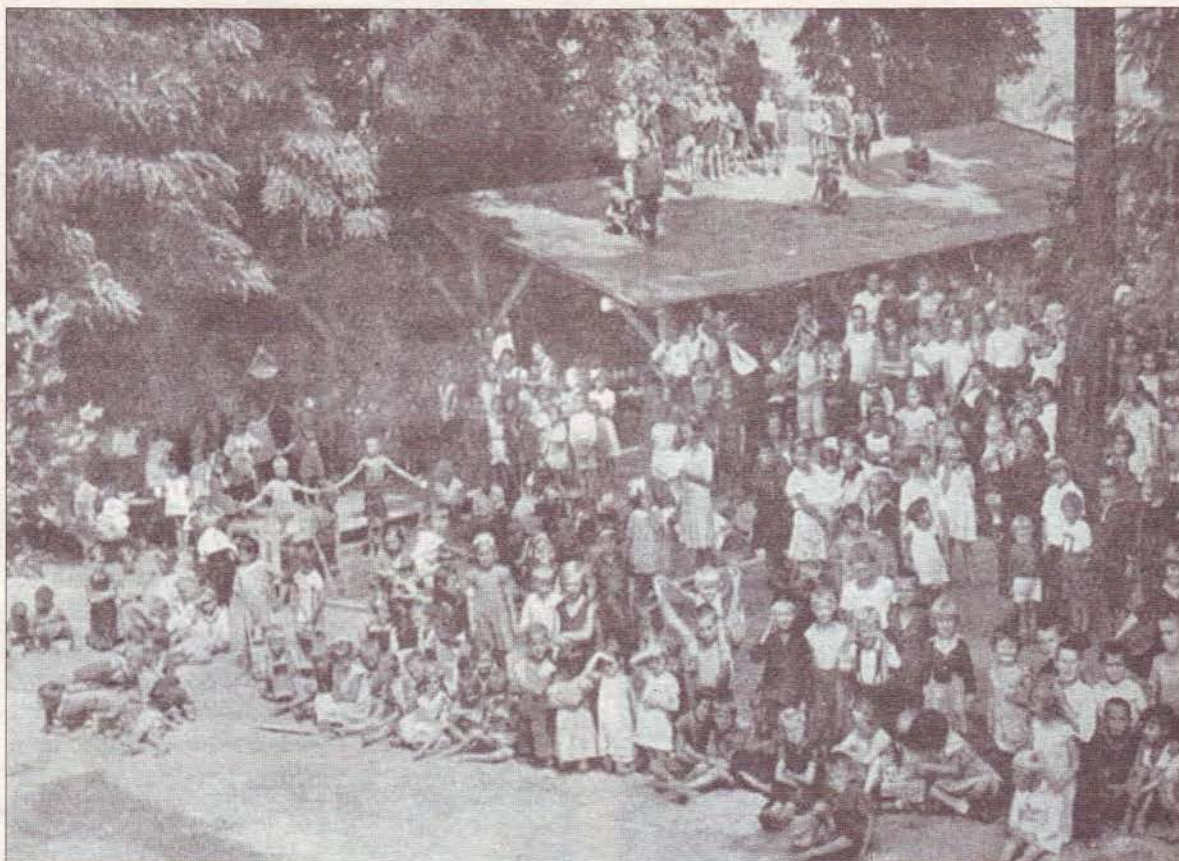

A karmeliták óvodája és nevelőintézete 1926-ban épült fel Megyeren

nélkül agyon akartak ütni. Menekülését egy asszonynak köszönheti, aki gyorsan kaput nyitott neki, és beengedte.

[...] A megfélemlítések miatt a legkevesbé sem zavartattuk magunkat a megkezdett munkában. Mialatt néhányan a be rendezéseken dolgoztunk, Mary nővér és egy német fogadalmas nővér rendkívüli nyelvtelhetséggel a gyermekek felé fordult. Mary nővér olyan jól beszélt, hogy a gyermekek »német-magyar nővér«-nek nevezték el. Egy magyar jelölttel, Teréz nővérről házról házra jártak, meglátogatták a megyeri embereket, kérték, hogy küldjék gyermekeiket a napközi otthonba. Látogatásaik közben érdeklődtek a templomlátogatás után is. Ekkor tűnt ki, hogy a városrészből szinte senki sem járt szentmisére. Mikor a nővér templomba járásra buzdított, nem ritkán ezt a választ kapta: »Mit szólnának a szomszédok, ha én templomba mennék, amikor senki nem jár oda?« A gyerekek körében is ez a szellem uralkodott. Mihelyt

megpillantották a nővéreket, már messziről a házakba menekültek. A szeretet, a szívélyes barátság mindent legyőz; itt is ez történt. Nem is kellett sokáig várni, a gyermekszobák már túlszűfoltak voltak. Nem csupán a hat éven aluliak jöttek, hanem negyvennél is több iskolás gyermek jelent meg délelőtt. A nővér csodálkozva kérdezte, miért nem mennek iskolába? Mire azt választák: »A nagysága – a tanítónőt nevezték így – elküld minket, mert rosszul vagyunk öltözve.« Nagyon csodálkoztunk ilyen rendszer láttán. Ne tanuljanak meg ezek a gyermekek soha írni, olvasni, ne legyen részük vallási oktatásban, mert szüleik rongyosan járatják őket? Napról napra mindjobban tapasztaltuk, hogy a jó Isten mekkora missziós területre vezetett bennünket. Néhány hét múlva jött P. Soós az örömteli hírrel, hogy a megyeri lakosság hangulata egészen megváltozott. »Csúfolódás és szidalmak helyett gyakran lehet azt hallani, hogy az emberek a kedves nővérekről be-

Az újpesti karmelita nővérek által alapított Szent József és Szent Terézia Otthon gyermekeinek egyik csoportja

szélnek. A nép érzületének ekkora változása miatt hamarosan már egy pap is el mer jönni Önökhöz misézni.« Milyen boldogok voltunk, hogy nem hagytuk magunkat zavarni a házon és a kápolnán végzett munkában! Xaveri Szent Ferenc ünnepén, december 3-án már fel lehetett szentelni a kápolnát. Mennyi lélek volt jelen, akik talán első áldozásuk vagy házasságkötésük óta szentmisét nem hallgattak!

Közeledett a tavasz, a jég olvadni kezdett, így reménykedtünk, és Isten bizalmunkat nem hagyta cserben. Megemlékezem jótévőinkről is. Első jótévőink a szomszéd gyárosok voltak, mindannyian izraelita vallásúak! Ott voltunk mindenféle berendezés nélkül, egyedül nagylelkű jótévőinkre utalva. Pénzbe került a kápolna, a gyermekszobák, a mi szegényes berendezésünk. Így aztán nagy volt az öröm, mikor a posta húsz koronát hozott. Egyszer, mikor a szükség már a tetőre hágott, Rafaela nővér Kohl püspökről hallott, aki a bíboros ő eminenciájának az adományosztogatója volt. Fel is kereste mindjárt, elmondta neki újpesti alapításunkat. Nemcsak nyolcvan koronát kapott, amelyre éppen szükségünk volt, hanem ettől kezdve Kohl püspök ő exelenciája a Karmelita Nővérek Jézus Szíve Kongregációjának állandó segítője lett.

Az idő gyorsan telt, munkánk rengeteg volt, előttünk állt karácsony ünnepe.

Tauscher van den Bosch, Anna Maria

Nagyon szerettünk volna minden egyes gyermeknek valami örömet szerezni. A nővérek Budapestre mentek. Rafaela és Alfonza nővérekhez a karácsonyi úton, minden felszólítás nélkül, egy szegény zsidó fiúcska csatlakozott. Ő vezette őket üzletről üzletre, ahogy mondta, »ahol jó emberek vannak«. Mielőtt Rafaela nővér kérését előadhatta volna, a gyermek már adományokat kért a szegény gyermekek részére, sőt hozzá még a csomagokat is vitte. Bárhogyan akartak, nem tudtak tőle megszabadulni. A holmik miatti félelmük magasra hágott, mikor az egyik üzlet tulajdonosnője így szólt: »De nővérek, kivel járnak? Ez a fiú csirkefogó!« Társunk ebben a pillanatban eltűnt a csomagokkal együtt. Mikor aztán a nővérek a következő utcába befordultak, ott találták a fiút az összes csomaggal. Várta, és biztosította őket, hogy ő becsületes, és csak segíteni akar nekik, mivel ők idegenek, és oly keveset tudnak magyarul. Ő nem akar lopni. Amennyire lehetetlen volt a fiútól elszakadniuk, épp oly lehetetlen lett volna a csomagokat egyedül vinniük, ezért óráról órára vele vándoroltak. Este kincsekkel gazdagon tértek haza. A fiú igazat mondott, e napon becsületes volt, fizesse meg neki a jó Isten százszorosán! Miután jó vacsorát kapott, hazament. Mivel szeretem Izrael népét, örültem a zsidó fiú szeretet-szolgálatának, különösen karácsony estéjén. Segítsége nélkül nem tudtuk volna a gyermekeket oly gazdagon megajándékozni.

Karácsony elmúlt, kezdődött az újesztendő. Hálátelten gondoltunk vissza 1907-re, amely Magyarországot hozta nekünk, ahol mindannyiunk örömére Karmelita Nővérek Jézus Szíve Kongregációja új otthonra lett.” □

*Tauscher van den Bosch, Anna Maria (Maria Teresa di San Giuseppe nővér) 1855-ben evangélikus szülők gyermekeként Lengyelországban született. 1888-ban lett tagja a katolikus egyháznak. 1891-ben megalapította a Karmelita Nővérek Jézus Szíve Kongregációját. 1938-ban Hollandiában halt meg. 2006. május 13-án a hollandiai Roermondban boldoggá avatták. Az újpesti misszióról szóló visszaemlékezést Önéletrásából közöljük.

SZÖLLÖSSY MARIANNE

Az Újpesti Zenede

Az idén már 116. tanévét kezdő Újpesti Zeneiskolát egy helyi civil szervezet alapította. Az Újpesti Zeneművelő Egyesület, a Conservatorium 1891. június 22-én tartotta alakuló közgyűlését, ahol igazgatónak Erkel Gyula karmestert és zeneszerzőt választották. Erkel Ferenc első szülött fia 1842. július 4-én látta meg a napvilágot Budán. Zongorázni édesapjától, zeneelméletet Mosonyi Mihálytól tanult. Már 14 éves korától a Nemzeti Színház és a Mátyás-templom zenekarának üstdobosa volt. 1861-től két évig zenetanárként dolgozott, majd a Nemzeti Színház, később, kisebb megszakítással, az Operaház karmestere volt. 1870-ben kötött házasságot első unokatestvérével, Erkel Rózával. Házasságukból hat gyermek született: Sándor, Krisztina, Mária, Jenő, Sarolta és Róza. Krisztina két éves korában meghalt, gyermekei közül Sándor karnagy, Jenő zeneszerző, Sarolta zongoratanárnő, Róza énekesnő lett.

A művésztanár 1888-ban költözött Újpestre. A Deák Ferenc utca 13.-ban (akkor még 7. számú ház) lakott Róza leányával.

Az Újpesti Zeneművelő Egyesület létrehozói között Erkel Gyula mellett Bartók Béla, Melles Béla, Szikla Adolf, dr. Nádaskay Béla nevét is megtaláljuk. Védnökül gróf Zichy Géza, az Operaház akkori intendánsát kérték fel az alapítók. Az alapszabály szerint az egyesület célja: „A zeneirodalom ének és zenekarra írt állandó becsű műveinek ismertetése, működő tagjainak ének és zenekari oktatásban való részesítése, az egyházi zene különböző ágaiban, valamint a zeneelméletben való alapos oktatása.” Az iskolai munka vezérelvét a következőkben fogalmazták meg: „Tanítsanak módszereken, alaposan, gondosan úgy, hogy a szerzett tudásra és ismeretekre felépítve az oly tanuló, akit ambíciója a zenei pályára visz, zenei tanulmányait akadálytalanul folytathassa és ne kelljen a felsőbb zenei oktatásban tanulmányait újra kezdenie.” Költségeiket a tagdíjakból, közszociális szubvencióból, az alapító tagok adományaiból,

tandíjakból fedezték. A tandíj meglehetősen magas, évi 90, a magán-ének szakon 140 korona volt, de tehetséges, nehéz sorsú gyermekek tandíjmentességet kaphattak.

A tanítást egy három szobás lakásban kezdték meg az István tér 9.-ben, az első tanévben zongora, hegedű, cselló, magánének, cimbalom szakon összesen 72 növendék tanult. Az egyesület évente két-három növendékhangversenyt, és négy-öt tanári koncertet szervezett. Az elsőt 1891. szeptember 12-én a Reich-féle kávéház nagytermében, a Colosseumban (ma: Árpád út 23.) tartották. Szervezésükben itt hangversenyezett 1896-ban Földes Andor zongoraművész és 1905. május 25-én a városháza dísztermében Bartók Béla. A művész műsorán Liszt, Beethoven, Chopin művek szerepeltek. A koncerteken a szólistákat állan-

A DR. JÓZSEF FERENC KIRÁLYI HERCEG VÉDNÖKSÉGE
ALATT MŰKÖDŐ

ÚJPESTI ZENEMŰVELŐ EGYESÜLET
(CONSERVATORIUM)

ÉRTESÍTŐJE

AZ 1932/33 ÉS 1933/34.
EGYESÜLETI ÉS ISKOLAI ÉVEKRŐL.

XLIII. ÉVFOLYAM

ÖSSZEÁLLÍTOTTA:
SZIKLA ADOLF
IGAZGATÓ

KIADJA AZ ÚJPESTI ZENEMŰVELŐ EGYESÜLET (CONSERVATORIUM)
ÚJPEST, SZENT ISTVÁN-TÉR 21.

Az Újpesti Zeneművelő Egyesület értesítője

dóan Erkel Gyula kísérte 1909-ben bekövetkezett haláláig.

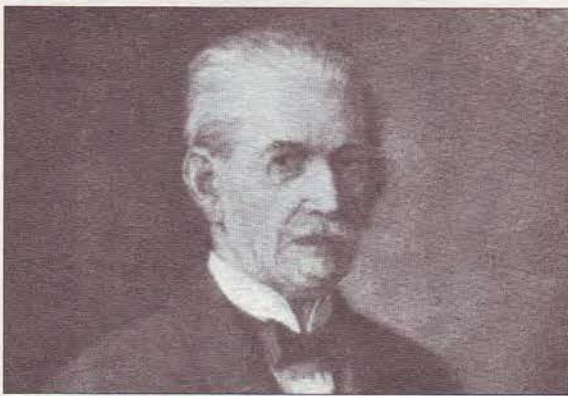
1909-től az igazgatói tisztséget Szikla Adolf vette át, s vezette az iskolát 1938-ban bekövetkezett haláláig. Az 1868. július 1-jén Bécsben született zeneművész a császárváros konzervatóriumában zongorát és zeneszerzést tanult. Gróf Zichy Géza gyermekeinek házitánítója, majd az Operaház karmestere lett. 1902-től a Nemzeti Zenede [ma: Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola] zeneszerzés tanára, később a tanszak vezetője volt.

Az iskola 1900-1912 között a városházán, 1912. augusztus 1-től a Löwy utca 1.-ben működött, majd 1918-ban költözött végleges helyére a Szent István tér 21.-be. Az 1927/28-as tanévben 148, 1933/34-ben 120 növendéke volt, még az 1940/41-es háborús esztendőben is 92 zenészpálántát oktattak az intézményben.

Az Operaházzal fenntartott folyamatos kapcsolatnak köszönhetően magas színvonalú koncerteket szerveztek. 1928-ban Dohnányi Ernő 30 éves művészi jubileuma alkalmából kétszer szerepelt itt, ugyanebben az évben Schubert halálának 100. évfordulóján lépett fel, majd 1930-ban Mozart-estet adott a Melles-vonósnyegyes Újpesten.

Zichy Géza gróf halála után, 1924-től József Ferenc királyi herceg vállalta az újpesti egyesület védnöki szerepét. Az egyesület tagjai sorában sok ismert vállalkozó, orvos, ügyvéd, városi képviselő és tisztviselő nevét olvashatjuk. Tiszteletbeli tagok között dr. Ugró Gyula, dr. Semsey Aladár, dr. Héderváry Ernő és Komáromy Sándor hangszerkészítő szerepel.

1933-ban elhunyt dr. Nádaskay Béla orvos, állatorvos az egyesület utolsó alapító tagja. A

Dr. Nádaskay Béla

Conservatórium évkönyve nekrológban emlékezett meg róla. A Villasor (ma: Vécsey utca) 120.-ban az őslakos családok közé számítottak. Nádaskay a szülői házában zenei indíttatást is kapott. Gyermekeként ismerkedett meg Liszt Ferencsel, mert egyik nővére a mester tanítványa volt, s többször vendégeskedett is náluk. Az egyesület társadalmi elnöki tisztségéről 1922-ben 31 évi munka után mondott le. Működése alatt 40 jótékonyági hangversenyt szervezett, egyben magánemberként erkölcsi és anyagi támogatást is nyújtott a társaságnak. Halála után örökös tiszteletbeli elnöknek választotta a tagság. Utódjául a közgyűlés 1934. április 17-én dr. Sándor Istvánt, a Károlyi kórház igazgató-főorvosát választotta.

Az iskola igazgatói tisztségre Szikla Adolf halála után Karácsonyi Istvánt, az Operaház karnagyát kérték fel. Az 1940/41-es tanévben nyolc hangversenyt rendeztek az egyesület épületében, a Katolikus Körben és a Corso [később: Alkotmány] filmszínház épületében. A feljegyzések szerint ekkor az iskola hangszertára a következőkkel rendelkezett: öt zongora, három nagybőgő, két mélyhegedű, négy hegedű, négy gordonka, két vadászkürt, egy szárnykürt, egy pár üstdob, egy nagydob, egy kisdob, egy pár réztányér. A hangszereket az évek során adományokból gyűjtötték, illetve vásárolták.

1945 augusztusában a választmány Vasváry Zoltánt választotta igazgatónak, és 99 növendékkal, 5 tanárral kezdték meg az oktatást. Az államosítások során a civil szervezetek felszámolása az egyesületet is elérte. 1948-tól államivá lett zenedében a beiratkozott diáklétszám 700 főre emelkedett a minimális tandíjnak köszönhetően.

1952-től Dán Andrásné igazgatja a IV-XV. kerületi körzeti zeneiskolává alakult intézményt, 1960-tól pedig Eöry Ede váltja őt székében. 1968-tól a decentralizáció keretében kettéválk az iskola, ismét csak újpesti diákok számára működik. 1970-től Hannig Pálné, majd 1974-től Hara Lászlóné vezetésével és 600 főt meghaladó létszámmal folyik az oktatás.

A rendszerváltás után, 1990-ben 1022 növendék 65 tanár otthona az iskola, mely fennállásának 100. évében felveszi az alapító Erkel Gyula nevét.

1992-től Eisenbacher Zoltán irányítja az iskolát. Az idei tanévben 69 tanár 893 növendéket képzett az intézményben. □

Térkép készül a Megyeri temetőről

A Megyeri temetőben az első temetés 1921. április 11-én történt. Korábban a város az Apponyi, Tél és Diófa utca, a villamos vonal és a vasúti töltés által határolt területen lévő, 1890-ben megnyitott, úgynevezett Magdolnavárosi temetőt használta, amely az 1910-es évekre telítődött, ezért új terület kijelölésére volt szükség.

A Megyeri temető 27 hektáros területét Újpest város önkormányzata gróf Károlyi Lászlótól vásárolta. A halottak búcsúztatása eleinte a Megyeri út melletti ravatalozóban történt; a ma használatos épület az 1940-es évek elején épült meg. Ma már talán érdekességnek számít, hogy a temetőben 1922-től kertészet működött, amelynek dolgozói fafűtéses növényházban nevelték a palántákat. A temetőben elhelyezett virágokon túl, a városi közparkok díszítéséhez is innen szállították a palántákat. A kertészet az 1980-as évek végén megszűnt, helyén két parcellát nyitottak hagyományos és hamvasztásos temetésekre.

Az elmúlt nyolcvanhat év alatt az egykori kisvárosi temető Budapest negyedik legnagyobb sírkertjévé fejlődött és számos újpesti és országosan ismert személyiség végső nyughelyévé vált. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány 2005 legelején nekilátott a temető részletes átvizsgálásának. A kiindulási alapot a Kadlecovits Géza helytörténet-kutató által átadott sírlista nyújtotta. A továbbiakban nagy segítséget jelentett a „Budapest Bank Budapestért” Alapítványnál megpályázott és elnyert támogatási összeg, valamint további sírlisták beszerzése az Újpesti Városvédő Egyesület, és annak vezetője, dr. Kovács Ivánné révén. A temető dolgozói a régi temetési jegyzőkönyvek alapján beazonosították az addig „rejtőzködő” sírok pontos helyét. Ezen közben elkészült a temető térképe is, melynek alapjául a Budapesti Temetkezési Intézet által megjelentetett térkép-vázlat szolgált. A megfelelő méretarányra felnagyított temetőrajz már alkalmas volt egy 1991-ben Újpestről készült légifelvétel-sorozatban szereplő, a sírkertet ábrázoló fotókkal történő összevetésre. Az ezáltal pontosított térképre kerülnek rá az azonosított sírok, a bennük nyugvó személyek fontosabb adataival, valamint a síremlékek fényképeivel. Az így el-

Semsey Aladár síremléke

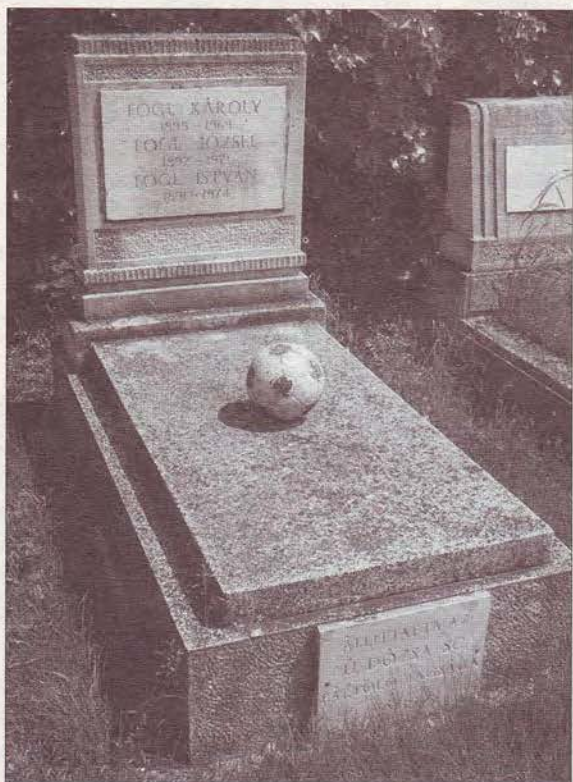
Ugró Gyula síremléke

készülő térkép lehetővé teszi, hogy segítségével bárki egy séta alkalmával könnyen felkereshesse Újpest és az ország egykori hírességeinek Megyeri temetőben található nyughelyét.

A főbejáratától a ravatalozóhoz vezető úton található a központi kereszt, más néven a Mindenki keresztje, ahol a látogatók leróhatják kegyeletüket, megemlékezve távol nyugvó hozzátartozóikról. A sírkertben megtekinthetjük többek között a város egykori polgármesterei, Ugró Gyula és Semsey Aladár síremlékeit. Itt nyugszik Éber Nándor újságíró, Garibaldi dandárparancsnoka, Klima Lajos tanár, Újpest első gimnáziumának alapító igazgatója, Laziczius Gyula akadémikus, Kossuth-díjas nyelvész, Török Endre Széchenyi-díjas irodalomtörténész, egyetemi tanár, id. Kőrös Endre, az MTA rendes tagja, Pécsi Sebestyén Liszt-díjas orgonaművész, Szabó Miklós Liszt-díjas operaénekes, Dobsa Sándor zongoraművész és az egykori legendás rock-gitáros Radics Béla. Tiszteleghetünk Újpest díszpolgára, Gyökössy Endre református lelkész, továbbá Dobánczi Károly szobrászművész, a kassai Rákóczi mellszobor alkotójának síremléke előtt is. Itt alussza örök álmát Pállya Celesztin festőművész, aki Újpest

díszpolgára volt. Sportolóink közül a legendás újpesti labdarúgó Fogl-fivérek, a nemrég elhunyt Szusza Ferenc és a szintén díszpolgár Bene Ferenc, az Európa-bajnok birkózó Bence Lajos vagy az olimpiai és Európa-bajnok vízilabdázó és úszó, városi tanácsos Halassy Olivér sírjait is könnyen fellelhetjük. Lebstück Mária 48-as huszárfőhadnagy síremléke a bejáratához közeli díszhelyen található, a temető rejtett zugában bújkál meg a szintén 48-as, vörössipkás honvéd, Újpest legidősebb polgáraként százkilenc éves korában elhunyt Mészáros Gábor sírja. 1956 áldozatai elszórtan fekszenek a temető területén, nevüket a ravatalozó falán emléktábla örökíti meg. Közülük dr. Rajki Márton ügyvéd, az Újpesti Forradalmi Bizottság első elnökének a sírja a 46-os parcella sarkán található. Egy temetőkutató szerint a síremléken ugyan szerepel dr. Rajki Márton neve, ő maga azonban a mai napig az Új Köztemető 301-es parcellájában nyugszik. Ezt az információt még ellenőrizni kell.

Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány – az anyagi források előteremtése után – a temető pontosított térképét a nagyközönség számára meg kívánja jelentetni. □

A Fogl fivérek sírja

Halassy Olivér sírja

Újpesti történetek, 2. rész

Nagyon nehezen viseltük az ostromot. A háború idején keresztanyámékkal laktunk együtt, az ő pincéjükben egy utcával távolabb.

Nagyon kevés volt az ennivalónk.

1945 után a Blaha Lujza utca is kezdett átalakulni. A Magyar Pamut Ipar Rt. nagy építkezésbe kezdett, velünk szemben felhúzott egy kétemeletes lakóépületet a gyár dolgozói részére. Az épület mellett, ahol egy-két évvel korábban még óriási bomba- és aknagránát-tölcsérek éktelenkedtek, megnyitották az ország legszebb fűvű futballpályáját. Ez a pálya nekem azért is emlékezetes marad, mert itt repítettük kötött-pályás repülőmodelljeinket a mérkőzések szüneteiben és utána is. A stadion nagyon sokszor megtelt, mert egyrészt a „Pamutnak” NB II-es csapata volt, másodszor többször játszott itt edző meccset az Aranycsapat is. A Pamutiparnak országos hírével modellező köre volt, és nekem, ha már nem repülhettem, legalább a kis gépek építése és repítése maradt vigasztalásul. Gépeim egészen az Ezüst Koszorús jelvényig vittek. Ez az első osztályú sportolói címnek felelt meg.

Lassan tovább épült az utca. Eltűntek a lankás dombok, eltűntek a kis libák és a bárányok is. Felépült a Vákuumtechnikai Gépgyár.

Nekem új iskolát kellett választani. A Könyves mellett döntöttünk. Dr. Szarka Gyula bácsi volt az, aki először beírta a nevemet a Könyves diákok közé. Büszke gimnazista lettem volna, ha időközben nem történt volna egy „iskolai reform”. Az általános iskola 5. osztályába kerültem, igaz a Könyvesbe. A Könyves tanárai tanítottak és gondolom a tanterv is egyelőre maradt az, ami korábban is a gimnázium első osztályaiban volt. Latint is tanultunk, talán csak a görög maradt el.

Az első évből illetve ötven évvel későbből egy érdekes emlékem maradt. Né-

hány héttel a kezdés után két új fiút kaptunk. Ikrek voltak és akkor jöttek haza Auschwitzból. Ők voltak a kis Brichták. Néhány hét után kivándoroltak Izraelbe. Jó ötven évvel később találkoztam csak újra az egyikkel, Károllyal. Nézegettük egymást, beszélgetni kezdtünk, és ekkor derült ki, hogy azért van éppen Magyarországon, mert Joel Alon néven ő Izrael állam magyarországi nagykövete.

A Könyves már nem olyan volt, mint az Erzsébet utcai iskola. Itt sokkal többet kellett tanulni. Szerencsénkre csodálatos tanáraink voltak. Mindegyikre nagy szeretettel emlékszem vissza. Még azokra is, akik nem tanítottak, de ott voltak és együtt adták „a Könyvest”. Ha külön kiemelek néhányat, az csak azért van, mert ők talán a jobban szívemhez nőtt tárgyakat tanították.

Kalavszky István tanár úr még a többiekől is különbözött. Nála, amikor még a Mikszáth Kálmán utcában lakott, nagy gombfoci csatákat lehetett játszani az óriási nagy ebédlő asztalán. A teljes NB I felsorakozott. Könyveket lehetett nyerni. Ezen kívül nagyon szigorú, de nagyon jó magyar tanár volt. Nála kezdtem megszeretni a verseket.

Ezek az évek az általános iskola kezdetei voltak. Itt még a Könyvesbe jártunk. Ezután „áttelepítettek” minket a tér túlsó oldalára, az Április 4. (ma: Tanoda) téri általános iskolába. A versek szeretetét itt Molnerits tanárnő erősítette tovább. Itt kezdtünk tanulni vegytant is – akkor így hívták – amit Ácsné dr. Fülöp Klára tanárnő tanított. Ezt – gondolom, még a puskapórok korábbi „felhasználása” miatt is – nagyon megszerettem. Otthon is volt egy kis udvari „laboratóriumom”, ahol tovább lehetett játszani különböző veszélyes anyagokkal. Lehet, hogy akkor kötöttem örök barátságot a kémiával.

Ez a két év azért is érdekes volt nekünk, mert megváltozott az osztályzás.

Hetes volt a legjobb és egyes a legrosszabb. Ez a széthúzott sor a kevésbé jó tanulóknak kedvezett, mert lehetett a rosszabb jegyet is „jó”-nak értékelni. Azután a gimnáziumban már csak öt felé lehetett osztani a jegyeket, de a sorrend azért megváltozott. A tők az egyes lett.

Itt kezdtünk újra tanulni rajzot és mértani rajzot a mindenki által nagyon szeretett Dió bácsitól, Dienes László tanár úrtól. Ez a tárgy maradt második örök szerelmem. Dienes tanár úrral később többször is találkoztam a Nemzeti Galériában, ahol csodás képeket másolt. Ekkor – bár nagyon szerettem rajzolni – még nem gondoltam, hogy később a festészet nagyobb szerelmem lesz, mint a kémia. Jó barátok voltunk Balázs Dinivel, az osztály legjobb rajzolójával. Ő '56-ban tényleges katonai szolgálatát teljesítette és hősi halált halt.

Nyáron legalább egy hónapot dolgoztunk valamelyik újpesti gyárban, aztán minden nap ki a Tungsram strandra vagy ahogy mi mondtuk: a Tungira. Aztán valamit tanulni is kellett, meg modelleket építeni és repíteni azokat. Érdekes, de akkor mindenre volt időm.

Általános hetedikesek voltunk, amikor Szabó Picinek eszébe jutott, hogy kellene nekünk egy jelvény. El is készült. Zöld fehér színekből alatta egy Zrínyi jelmonddal, ami miatt az osztályt majdnem kicsapták az iskolából. A jelmondat úgy hangzott, hogy „Jó szerencse, semmi más.” Talán az mentette meg az osztályt, hogy a jelvényre csak a latin Sors bona nihil aliud rövidítése

A Könyves Kálmán Gimnázium épülete a második világháború előtt

az S.B.N.A fért rá. És igazgató úr, aki akkor Szabó László volt, megkísérelte csillapítani az óriási felhőrdülést.

Új tanárok jöttek. Többen nem önszántukból, hanem a negyvenes-ötvenes sötét évek kényszeréből. Ilyen nagyon kedves tanárunk volt dr. Kulin György, aki a Magyar Csillagászati Egyesület ügyvezető elnöke volt. Szegény Gyurka bácsi, nagyon összetört volt, amikor Szabó László igazgató úr először behozta őt az osztályba és bemutatta, mint leendő matematika tanárunkat. Mintha csak megéreztük volna szomorúságát, óráin mindig rendesek voltunk. Tanultunk is. És ő kezdett megszeretni minket. Különösen Baranyai Miki lett a kedvence, aki az osztály legjobb tanulója volt és még Miklós nevét is az iránta való tiszteletből Györgyre változtatta. Szegény Miki-Gyurkából országos hírvű szemészprofesszor és 1990 után az MDF színeiben képviselő is lett. És egyszer csak tisztázatlan körülmények között „átesett” egy magas erkélykorláton. 1950-ben került a Könyvesbe és lett magyartanárunk dr. Kicsi Sándor, a Kelet-Európai Tudományos Intézet és Bibó István egykori munkatársa, aki később egy csodálatos, három kötetes Erdélyi Könyvvel is gazdagította a magyar könyvkiadást. Ízes magyar beszéde nekem felejtethetlen marad. Ő és még korábban dr. Fecske András volt az, aki tanításával és életpéldájával szeretettette meg velünk a verseket és a magyar irodalmat. Csak azt sajnálom, hogy akkor nekünk nem tanítottak művészettörténetet, és az ő könyve is csak később készült el, halála után került kezembe. Fia, aki művészettörténész lett, dedikálta nekem.

Egy nagyon „vagány” tanárt is kaptunk, aki alig volt idősebb, mint mi és hamar össze is melegedett az osztállyal. Ő volt dr. Borsi Sándor és mi neki a fiúkák. És sajnos már csak ő az egyetlen, aki részt tud venni érettségi találkozóinkon. Én azért külön is boldog vagyok, hogy néha még kiállításomra is eljön mint „kolléga”. Ugyanis ő tanította a kémiát, és én nagyon sokat köszönhettem neki, hogy vegyész lettem.

Lassan tovább épült a Blaha Lujza utca is. Eltűnt a gyerekkor. (Folytatjuk...)

Berda József: Egy borpince felirataként Németh Kálmánéknak

Teremjen testünk-lelkünk
örömeire valót a te szerény
szőlőbirtokocskád, hogy állandó
virágzásban élhessünk itallal
telt hordóid áldása által. Csak
így nevezhetjük ki végül a fenyegető
gonosz halált!

A fenti verset Németh Kálmán pincegádjának előterében, a művész egykori műhelyében álló hordó előlapján olvashatjuk, „fába vésve”.

Berda gyakran járt Némethék főtí (kisalagi) otthonában, mely ma a Németh Kálmán Emlékház.

Németh Kálmán 1903-ban született Podolinban (ma: Szlovákia). Iskoláit Iglón végezte, ahonnan 1920-ban a cseh megszállás miatt családjával Ceglédre menekült. 1922-ben vásárolták Fóton azt a kis kúriát, ahol a művész haláláig élt. Az ismert régész és történész László Gyula által „Krisztusfaragó”-nak nevezett faszobrász 1926-ban lett a Képzőművészeti Akadémia hallgatója. Szobrászatos Sidló Ferencnél tanult. Kézügyességének „köszönhetően” 1939-től a katonai térképészetnél szolgált, megtapasztalva a háború és a hadifogság minden borzalmát. Hazatérése után a Szépművészeti Múzeum középkori és barokk szobrainak restaurátora lett. Nevéhez fűződik a garamszentbenedeki úrkoporsó, a zalaszentgróti és a toporci Madonna, valamint a nyírbátori minorita templom Krucsay-oltárának megmentése. 1947-től néhány évig Újpesten a Fa- és Fémipari Szakiskolában (ma: Újpesti Két Tanítási Nyelvű Műszaki Szakközépiskola és Gimnázium) tanított.

A szülőföldjéről elűzött „gyökér nélküli” művész rokonszenvvel fordult a társadalom periferiájára szorult autotidakta költő felé. Mindenképpen közös bennük az epigrammák tömörségébe sűrített gondolat, ami Németh Kálmánál a fába véssett rovást, Berdánál a ki-

tépett irkalapra írt, néhány tintával vagy ceruzával odavetett sort jelentette.

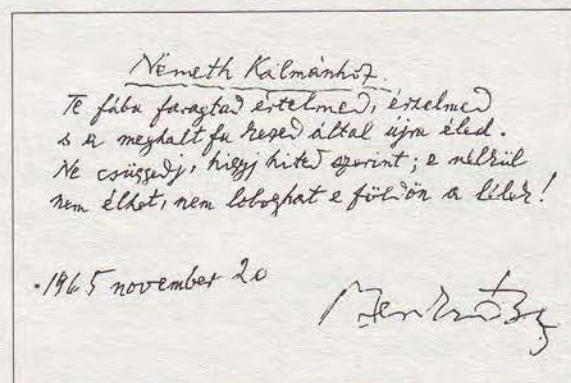
A megalkuvást nem ismerő fadaragó nem volt „felkapott” művész. A néhány erőteljes, de rendkívüli „vésőcsapással” függőleges elrendezésű Utolsó vacsorát teremtő Krisztusfaragó ember legjelentősebb kiállítása 1965 novemberében volt az Iparművészeti Múzeumban. E gyűjteményes kiállítás vendégkönyvének első oldalára Berda az alábbi ajánlást írta:

Egy kiváló faszobrászunkhoz

Te fába faragod értelmed, érzelmed,
S a meghalt fa kezéd által újra éled,
Ne csüggedj, higgy hited szerint; e nélkül nem
Élhet, nem loboghat e földön a lélek!

Németh Kálmán viszonzta a köszöntést. Ennek kézzel fogható darabja az a fából faragott, fekvő kutyával díszített fejfa, amelynek felirata: „Itt nyugszik Berda Jóska, álmát őrzi egy kóbor korcs kutya 1902-1966”

Berdáról faragott emléktáblája, melyen a költő egy lócán ül, kezében boroskancsó és pohár, a lóca alatt az elmaradhatatlan korcs kutya – eltűnt, csak fénykép maradt róla. A tábla felirata: „Berda Jóska itt pihent, ivott egyet, s továbbment 1902-1966”. □

Berda verse a vendégkönyv első oldalán

Az újpesti vizekben való fürdőzés biológiai veszélyei

Újpesten és környékén is található számos természetes és mesterséges eredetű áramló- és állóvíz, amelyek sajnos főként biológiai okok miatt egyáltalán nem alkalmasak fürdőzésre.

Az áramló vizek közül elsőként említhetnénk Magyarország legnagyobb folyóját, a Dunát, amely nem csak gyors sodrása és kiszámíthatatlan örvényei, hanem erőteljes szennyezettsége miatt is veszélyt jelent a fürdőzőkre. Budapest óriási mennyiségű szennyvizének túlnyomó része tisztítatlanul ömlik a folyóba. A várost behálózó csatornarendszer segítségével összegyűjtött kommunális és ipari szennyáradat kórokozó baktériumokat és az egészségre ártalmas, gyakran rákkeltő kémiai vegyületeket tartalmaz igen nagy koncentrációban. A vízben lezajló biológiai folyamatok révén a bejutó nagy mennyiségű baktériumtömeg egy részét a folyó lebegő élőlényei, mint például a kerekasférgék szűrik ki és fogyasztják el, de nagyon fontosak a helyhez kötött kagylók és mohaállatok is ebben a természetes tisztító folyamatban. A baktériumok többnyire a bomló szervesanyagrészek felszínén szaporodnak, amely bőségesen ellátja telepeiket az osztódásukhoz szükséges tápanyagokkal. A szerves tápanyagok szinte kimeríthetetlen bősége mellett viszont az ezek lebontásához szükséges oxigén csak korlátozott mennyiségben áll rendelkezésre. A légköri levegő 21 térfogatszázaléka áll oxigénből, míg a gáz csekély vízoldhatósága miatt a vizek csak néhány százalék oxigént tartalmazznak. Ennek az oxigénmennyiségnek kell biztosítania a folyó teljes állatvilágának, a halaknak és alsórendű táplálékállatainak a szükségleteit, és a szennyezésként bejutott szervesanyagok lebontásához is ezt fogyasztják a baktériumok. Ez a készlet azonban véges, és

a kívülről bejutó antropogén eredetű szerves szennyezőanyagok, például fekália, konyhai hulladékok nagy tömege miatt, amelyek teljes lebontásához nagy mennyiségű oxigénre lenne szükség, a folyó mélyebb rétegeiben gyakran el is fogy. Ilyenkor a víztest ezen részein már csak az oxigénhiányos környezetben is életképes, úgynevezett anaerob baktériumok képesek fennmaradni, amelyek csak részleges szervesanyag lebontást végeznek, amelynek eredményeként erősen mérgező, gyakran rákkeltő vegyületeket állítanak elő nagy mennyiségben. Ilyen anaerob folyamatok során keletkezik a záptojásszagú kénhidrogén gáz is, amely erőteljes szagával jelzi, hogy valami nincs rendben a víz anyagforgalmával.

A Duna mellett az Újpesten keresztül folyó patakok is elsősorban a beléjük vezetett kommunális és ipari szennyvizek kórokozó baktériumtartalma miatt alkalmatlannak fürdésre, de már az is komoly fertőzésveszélyt jelenthet, ha valaki csupán kutyáját fürdeti meg a vízben, és az állat szőréről kerül néhány csepp a gazda szájába, szemébe a fertőzött vízből.

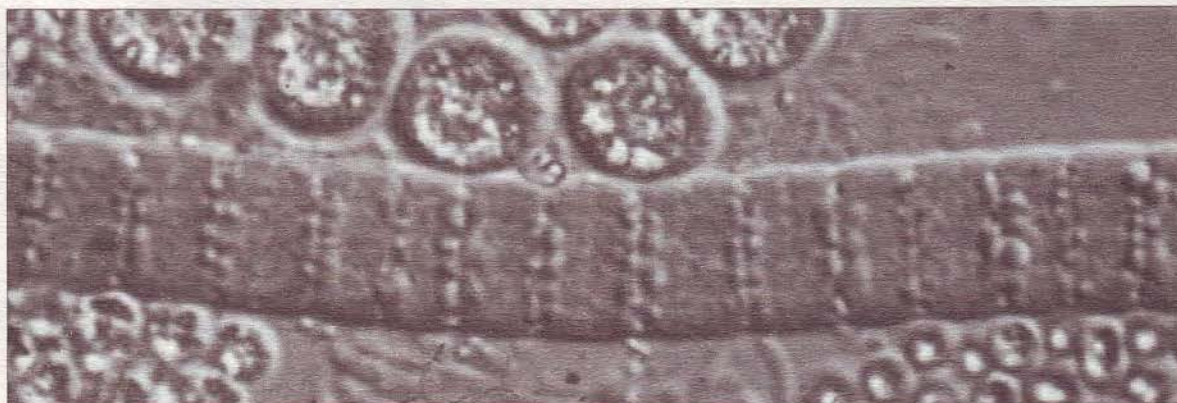
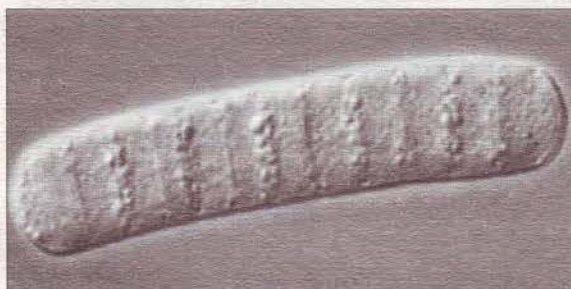
A nagy melegben, amikor a legnagyobb a készlet a vízben való fürdőzésre, legnagyobb a megfertőződés veszélye is, hiszen a meleg kedvez a baktériumok elszaporodásának, és a magasabb hőfokú vízben kevesebb oxigén képes feloldódni, ami lehetővé teszi a káros anaerob folyamatok megvalósulását.

De vajon milyen biológiai veszélyeket rejthetnek a látszólag tisztavízű kavicsbányatavak, amelyekbe nem ömlik kommunális és ipari szennyvíz, ezek vajon miért nem alkalmasak a fürdőzésre? Az Újpest környéki kavicsbányatavak, amelyek korábban kedvelt fürdőzőhelyek voltak, ma már horgásztavakként működnek. Vízükbe tehát autókkal szállítják rendszeresen az újabb

és újabb halszállítmányokat, amiket a fizető horgászok fognak ki a vadvízi horgászatra csak nyomaiban emlékeztető körülmények között. A halak fenntartására a vízbe juttatott tápok nagy része a víz szervesanyag szennyezését növeli, ami a bomló szervesanyagokon elszaporodó baktériumok révén hasonló eredményhez vezet, mint a fentiekben az áramló vizek esetében már láttuk. A gyorsan felmelegedő, horgásztavacskaiban a szervesanyagokat lebontó baktériumok mellett megjelennek a fényenergiát a zöld növényekhez hasonlóan fotoszintézissel hasznosító kékbaktériumok, vagy más néven kéalgák is, amelyek tömeges elszaporodásukkal az úgynevezett vízvirágzást okozzák. A kékbaktériumok igen ősi szervezetek, mintegy 2,5 milliárd éve jelentek meg a Földön. Az első olyan élőlények voltak akkoriban, amelyek a mai zöld növényekhez hasonló fotoszintézissel képesek voltak oxigén előállítására, s ez lehetővé tette a maihoz hasonló oxigéntartalmú légkör kialakulását, a földi életet védő ózonréteg létrejöttét és a szárazföldi élet megjelenését. A kékbaktériumok most is fontosak a légköri oxigén termelésében, a légköri nitrogén

mint növényi tápanyag megkötésében, egyes tengeri fajákat emberi és állati táplálékkiegészítőként is felhasználják. Az állóvizekben való túlszaporodásukkal viszont halpusztulást és jelentős mértékű vízminőségromlást válthatnak ki. A halpusztulás egyrészt arra vezethető vissza, hogy a kékbaktériumok éjjel, fény hiányában nem termelnek oxigént, hanem ők is hozzájárulnak a víz oxigéntartalmának csökkentéséhez, ami már önmagában is okozhatja a halak tömeges pusztulását, másrészt egyes faják erős, a kígyómérgeknél többszörösen mérgezőbb toxinokat termelnek. Ezek a kékalga toxinok a vízi állatoknál és a vízből itatott teheneknél, kutyaénál akár pusztulást, míg a fürdőző embereknél bőralergiát válthatnak ki, ahogy azt korábban a katasztrófális vízcsökkenéssel sújtott Velencei-tó esetében is tapasztalhattuk.

Összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy a természetes vizekben való fürdőzés esetén célszerű mindig betartanunk a hivatalos szervek előírásait még akkor is, ha az izzasztó melegben legszívesebben már az első adandó alkalommal belevetnénk magunkat a hűsítő habokba. □

Kéalgák Újpest vizeiben

HIRMANN LÁSZLÓ

Gyökössy Endre

Újpest kertvárosban áll egy kis református imaház. Az Attila és a Türr István utcák kereszteződésének közelében felépült templom a létét Gyökössy Endrének köszönheti. Bandi bácsi – ahogyan tisztelői szólították – azonban nem csupán épületet, hanem az ahhoz kötődő, tőle el nem választható gyülekezetet is teremtett.

Rákospalotán született, 1913-ban. Édesapja, akinek keresztnévét is örökölte, jogász volt. Felelős beosztást töltött be, a Magyar Államvasutaknál igazgatóhelyettes, kormányfőtanácsos volt. Feleségével, Süveggyártó Alojziával hívő református szellemiségben nevelték fiukat. Ifjabb Gyökössy Endre a Viola utcai elemi iskolát követően a Könyves Kálmán Gimnáziumban érettségizett. Szellemi és fizikai épüléséhez hozzájárult a 198. Evangéliumi Pál Cserkészcsapat, amelynek vezetője az édesapja volt. Életre szóló barátság-

got kötött a csapat egyik tagjával, a később neves orvosként működő Újszászy Lászlóval. Ő maga a 943. sz. Gróf Tisza István cserkészcsapat tagja volt. Gimnáziumi tanulmányait követően útja Nagykörösre vezetett, ahol 1934-ben tanítói oklevelet szerzett. Mivel életcélja a lelkigondozás és a hitélet terjesztése volt, ezért elvégezte a Budapesti Református Teológiai Akadémiát is. 1939-ben szentelték lelkésszé. Tudásra szomjas fiatalemberként további ismeretekre vágyott. Svájcba utazott, ahol a nagy hírű baseli református egyetem hallgatója lett. Karl Barth és Emil Brunner professzorok keze alatt egyházjogot és pasztorálszichológiát tanult. Svájcban nem csupán újabb diplomával tért haza. Magával hozta feleségét, Ruck professzor Reinilde nevű leányát is, akit 1941-ben Baselban vezetett oltár elé. Házasságukból az évek során öt gyermek született.

1942-ben, az újpesti református hívek számának gyarapodása miatt új gyülekezetet hoztak létre, Újpest–Megyer–Kertvárosi Egyház néven. Ravasz László püspök javaslatára a közösség lelkészévé Gyökössy Endrét választották. Mivel templomuk még nem volt, ezért kezdetben istentiszteleteiket a Megyeri Úti Általános Iskola alagsorában tartották. A gyülekezett legelső presbiteri ülésén, melyen a frissen kinevezett lelkész elnökölt, úgy döntöttek, hogy az éppen hogy csak megalakult egyházközség nevét Újpest–Újvárosi Református Egyházra változtatják. Gyűjtésbe kezdtek, hogy saját templomot és gyülekezeti házat építhessenek. Pár év alatt közel egymillió pengő gyűlt össze erre a célra, de a második világháború miatt az építkezés nem indulhatott meg. A harcok idején a gyülekezet és lelképásztora kiterjedt karitatív tevékenységet folytatott. Adományokból ingyenkonyhát működtettek, szegénysorú gyerekeket menekítettek vidékre, hogy megkíméljék őket a háború borzalmaitól.

A fiatal lelkész eközben tovább gyarapította ismereteit. Debrecenben tanult, ahol

Gyökössy Endre

1946-ban summa cum laude minősítéssel a pszichopedagógia doktorává avatták.

Az önálló templom építése a háborút követően sem valósulhatott meg. Az erre a célra összegyűjtött összeg a pengő inflálódása miatt értékét veszítette. Szerencsére az egyik gyülekezeti tag végrendeletében az Attila utca 118. szám alatti lakóházát a gyülekezetre hagyta, így az épület átalakításával 1947-re megszülethetett a ma is álló református templom.

Gyökössy Endre prédikációi, hitéleti tevékenysége pedig lehetővé tették, hogy az épület falai között igazi gyülekezet szerveződjön. A lelkész mindent megtett, hogy mindjobban felvérteződjön azokkal az ismeretekkel, amelyek avatott lelkigondozóvá tehettek. 1950-ben a Budapesti Református Teológiai Akadémián pedagógia-pszichológiai és valláspszichológiai magántanári oklevelet szerzett. Mindössze két évet taníthatott. A kommunista rezsim szüleit kitelepítette, őt magát – részben felesége svájci származása miatt – osztályidegennek nyilvánította. Tudományos pályafutása egy időre megtorpant, de lelkési szolgálatát továbbra is elláthatta. Családjával együtt a kertvárosi Dessewffy utcában élt. Kiterjedt kapcsolatrendszere révén rengeteg ismeretségre tett szert, bárki fordulhatott hozzá lelki problémával.

1956 Gyökössy Endre életében is kulcsfontosságú dátum. A forradalom által megteremtett gondolati és hitéleti szabadság jegyében útjára indította a Reformáció című lapot, melynek főszerkesztője lett. A bemutatkozó példány november 4-én jelent meg. Sajnos a szabadságharcot leverő szovjet támadás és a kommunista rendszer helyreállítása miatt az újság mindössze egy számot élt meg.

Gyökössy Endre 1980-ig töltötte be az Újpest–Újvárosi Református Egyház lelkészének tisztségét. Az évtizedek során országos ismertségre tett szert. Sorra jelentek meg könyvei, többek között a Magunkról magunknak, az Együtt a szeretetben és a Nem jó az embernek egyedül című. Rengeteg embernek segített lelki problémák kezelésében, idővel a mindenki által szeretett és tisztelt Bandi bácsivá vált. 1980-ban hivatalosan nyugállományba vonult. Hitvallásának megfelelően – miszerint nyugdíjas lelkész nincs – élete végéig gyülekezetének szellemi vezetője maradt.

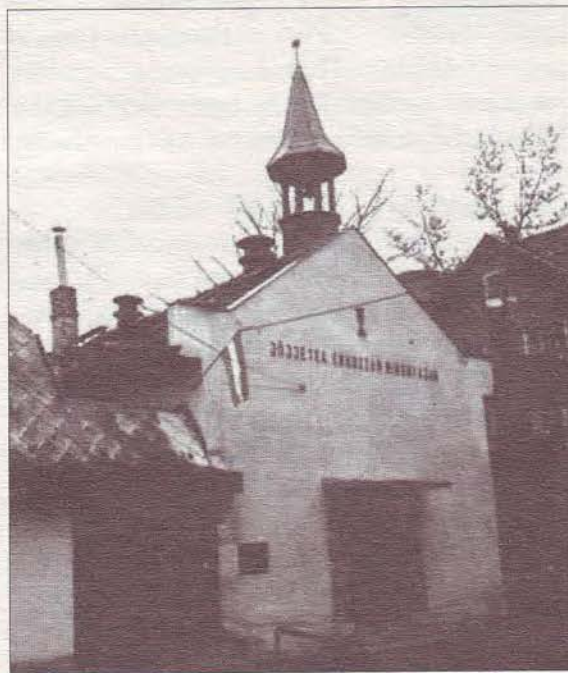
1987-től kutatóprofesszorként dolgozott, lelkészek továbbképzését végezte a lelki-gondozói szemináriumban. A Magyar Pszichiátriai Társaság tagja lett, telefonos lelki segélyszolgálatot végzett a Danubius Rádióban.

Élete vége felé az elismerések sem maradtak el. 1990-ben a Budapesti Református Teológiai Akadémia díszdoktorává választották. Ugyanebben az esztendőben részesült az Ad honorem Újpest 1840-1990 kitüntetésben. 1992-ben a budapesti Pro Urbe díjat vehette át, majd 1993-ban Újpest díszpolgára lett és megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjét.

Szeretetben megélt és szeretet hirdető földi pályafutása 1997. november 20-án ért véget. Sírját a Megyeri úti temetőben tisztelői és hívei azóta is virágokkal borítják el.

Életének alap gondolata egy bibliai idézet volt: „Szenvedjétek el egymást szeretetben” (Kol.3.13). Erről egyszer ezt írta: „Lényegem és szolgálatom alapdallama ez az ige. Tulajdonképpen ezt kellene ráírni a síromra, ha egyszer meghalok.”

Gyökössy Endre emlékét ma általános tisztelet övezi Újpesten, de Újpest határain kívül is. Nevét a Károli Gáspár Református Egyetem lelkigondozói és szupervízori intézete viseli.

Az Újvárosi Református Gyülekezet temploma az Attila utcában

Basel látképe

Basel, ahol Gyökössy Endre életének egyik legmeghatározóbb szakaszát töltötte, Svájc egyik legjelentősebb városa, a Basel nevet viselő kanton székhelye. Helyén egykor az i. e. 44-ben alapított római Basilia nevű település állt. A Rajna folyó kanyarulatának két partján kialakult város régmúlt századok emlékeit őrzi. Basel az ország egyetlen kikötője, a folyónak azon a pontján fekszik, ahol az hajózhatóvá válik. A 7. századtól frank uralom alatt állt, majd a kialakuló Német-Római Császárság fennhatósága alá került. Első püspökét, Rudolfot a kalandozó magyarok ölték meg. Erre portyázó eleink 917 körül megostromolták és megsarcolták a várost. A középkorban Basel a keresztény kultúra egyik fellegvára lett. A nyugati egyházszakadás idején zsinatot szerveztek itt, egyeteme a kor legkiválóbb szellemeit vonzotta. Itt született, itt tanított Rotterdami Erasmus, és bár sorsa később Németalföldre sodorta kora egyik legjelentősebb filozófusát, ma itt is alussza örök álmát. A város ódon

belvárosára ma is a szűk utcák, a zegzugos terek jellemzőek. Terebélyesedésével kialakult a Rajna bal partján a Petit-Bâle, míg jobb partján a Grand-Bâle nevű városrész. A reformáció terjedésével a kálvinizmus egyik központja lett. Az 1532 körül keletkezett, úgynevezett Baseli Hitvallás a hitújítás egyik legfontosabb dokumentumává vált. A kereskedelem fejlődése az újkorban további távlatokat nyitott a város számára. A 19. század második felében a vasút megépítése lendítette fel az itteni gazdaságot olyannyira, hogy Svájc külkereskedelmi forgalmának közel harmada Baselen keresztül bonyolódott le. Iparvárossá növekedett, nemzetközi munkakongresszusokat is rendeztek falai között. A város gazdagságát képtára jelképezi, ahol többek között Holbein és Dürer képeit láthatóak.

A település ennek ellenére megőrizte egyetemi város jellegét. Gyökössy Endre, amellet, hogy kiváló egyetemi professzorok előadásait hallgatta a városban, gyakorta kirándult Svájc hegyei között. Életre szóló élményekkel tért haza Újpestre. □

Egy nagyközségről, amelyik ilyen városházát tud építeni... Beszélgetés dr. Derce Tamással, 2. rész

Dr. Derce Tamás polgármester úr immár minden ciklus elején és végén az Újpesti Közművelődési Kör vendége. 2007. január 27-én Újpest várossá nyilvánításának centenáriuma külön is jelentőséget adott a beszélgetésnek.

– Az 1840-ben kelt alapítólevél szerint *Károlyi István gróf a felparcellázott birtokán mindenkinek biztosította a letelepedés, az iparűzés és a kereskedés jogát fajra, nemre és céhbe tartozástól függetlenül. A Budapest közelében épülő község, majd nagyközség vonzotta az iparosokat, főleg a dunai vízi utat kihasználó asztalosipart és a folyó vizét felhasználó bőripart. Az itt letelepülők 15-20%-a zsidó vallású volt. Az 1930-as évek végén a zsidótörvények korlátozták előbb a zsidó vallásúak, utóbb a zsidó ősskel rendelkezők hivatalviselését, részvételét az ipar és kereskedelem irányításában, majd kötelezték az érintetteket a „sárga csillag” viselésére. Később gettóba terelték az ártatlanokat. A zsidótörvények 17 ezer újpestit érintettek.*

– Édesanyám mesélte, hogyan vitték a zsidókat a járdán, amikor megpillantotta a sorban a barátnőjét. Oda akart menni hozzá, akkor valaki visszafogta, azt mondta, Zsuzsika örüljön, hogy itt van, mert ha maga bemegy a sorba, akkor biztos, hogy magát is elviszik. Azt hiszem, hogy az ember, rendkívüli helyzetekben képes a legnagyobb fokú aljasságra. Ezt nem tudom, hogyan lehet feldolgozni, biztos neveltetés és mentalitás kérdése is. Ezt azonban nem lehet elfelejteni. Erre gondolva javasoltam 2004-ben, hogy az újpesti közintézmények minden év július 11-én tegyék ki a fekete zászlót, azokra emlékezve, akik a vészorszak áldozatai voltak. Szüleinkről, nagyszüleinkről vagy szomszédainkról van szó, akiket elvittek. Abszurd dolog, hogy embereket a származásuk, vagy a vallásuk miatt elvigyenek és legyilkoljanak. Nekem ez valahol a háromszázezer évvel

ezelőtti korszakot idézi, amikor az emberek még egymásra is vadásztak élelem megszerzése érdekében.

– *Újpest nagyon sokat köszönhet az itt megtelepedett, szorgalmas munkával vagyont szerzett zsidó polgártársainknak.*

– Rengeteget. Újpest nagyvállalkozói közül sokan, például a Wolfner család tagjai, Aschner Lipót, a mai városházával szemben lévő Brichta cipőüzlet tulajdonosai zsidók voltak. Rengeteget tettek Újpestért. Közülük én csak Brichta Károlyt ismerhettem, aki néhány évvel ezelőtt Joel Alon néven Izrael nagykövete volt Magyarországon. Ő elég sok mindent mesélt nekem ezekről az évekről. Nem tudom, hogyan lehet mindezt feldolgozni. Egy tény, emlékezni muszáj. A nyugat-európai országok városaiból átlagosan 100-200 embert vittek el, közülük elpusztultak a haláltáborokban húszan vagy ötvenen, mindenhol őrzik az emléküket. A tizenhétezer elhurcolt újpesti polgártársaink közül hazajött néhány ezer. Az elpusztult polgártársainkra emlékeznünk kell. De emlékeznünk kell minden népiirtásra. Nem felejthetjük el, hogy 1945 után Tito partizánjai lemészároltak több mint negyvenezer magyart.

– *1945 nem kímélte Újpestet. Januárban a szovjet hadsereg elérte a várost, februárban borzasztó árvíz pusztított Újpesten. A jeges Duna feljött a Váci útig, az Árpád út végéig.*

– Önmagában már az is „kellemes” dolog volt, hogy itt voltak az elvtársak, és itt maradtak! A parancsnokság egyébként a másik nagyapám házában volt. Ott lakott először a német városparancsnok, aztán meg ott lakott az orosz is.

– *Mennyi ideig voltak ott?*

– Nem sokáig, azt hiszem talán fél évig, és utána elmentek. Az itteni városparancsnok több nyelvet beszélő tanárember volt. A nagyanyám szerint „echte úriember”-ként visel-

kedett. De így emlékezett rá édesapám és az édesanyám is. Akkor, amikor a szüleim esküvője volt, május 19-én, már nem lakott ott.

– *Polgármester úr négy évvel később, 1949. május 24-én született. Hogyan beszéltek a szülei később az 1945 és az 1950 közötti időről?*

– Miután a másik nagyapám is jó módú ember volt, a háború előtt szüleim az akkori jó módú középosztály életét éltek. Édesanyám és a nagynéném nagyon jól zongorázott. Az édesanyám zongoraművésznak is készült. Mindkét nagyapámtól elvették, amijük volt, az egyiktől a gombüzemet, a másiktól a kötöttárugyárat. A nagyszüleim soha nem beszéltek erről a korszakról. Az édesapám, aki nem dolgozhatott a diplomájának megfelelő munkakörben, ezekben az években a bányagépgyárban volt lakatos. Ő visszafogottan beszélt ezekről az évekről, az édesanyám meg a nagynéném kevésbé. Atrocitások különösebben nem érték a családot. Az apai nagyszüleimet Hortobágyra akarták kitelepíteni, a másik nagyapám intézte el, hogy Hortobágy helyett végül is csak Dunakeszire telepítették ki őket. Az édesapám nagybátyját 1948-ban azzal a felkiáltással, hogy gyerekeket vert mint katona, először halálra ítélték, aztán a

nagyapám közreműködésével a halálos ítéletből lett két év. Ők tudomásul vették azt, hogy a világ megváltozott. Apám mindig azt mondta, ezen már úgysem lehet változtatni, és megpróbált a maga módján élni. Ő '57-'58-ig maszekolt. Az édesanyám pedig, amikor a nagyobbik bátyám megszületett, már otthon volt. Egészen addig nem dolgozott, amíg mind a hárman fel nem nőttünk, akkor ment el tolmácsnak.

– *Nehéz és feldolgozandó kor ez az 1945–50 közötti időszak. Hiszen rengetegféleképpen emlékeznek rá.*

– 1991-ben bejött hozzám egy úr. Felháborodva mondta, hogy mégis csak sok, ő megvett a tanácstól a Deák utcában egy házat, és ott rossz volt a csatorna, eddig nem szólt, de most már nem tudja tovább tűrni, rengeteg pénzt fizetett ki a házért, és azt csináltassa meg az önkormányzat. Megkérdeztem, melyik házról van szó, és mennyiért vette meg. Azt mondta, a ház a Deák utca 20, és 110-120 ezer forintért vásárolta nem tudom, hány évi részletre. Uram, mondtam a feldühödött embernek, az a ház tulajdonképpen engem illetne meg a testvéreimmel, mert én abban a házban születtem, az a nagyapámé volt, ehhez képest sok sikert kívá-

Dr. Derce Tamás szüleinek esküvője 1945-ben, a Deák Ferenc utca 29-ben. Apja mellett anyai nagyapja

nok az esőcsatorna megjavításához. Ugyanígy nem tartottunk igényt a Deák utca 28.-ra sem, ahol most az Ipartestület működik. És nem kértünk kárpótlási jegyet sem. Azt mondtuk, a kárpótlási jeggyel nem lehet visszahozni azt, ami volt. Nem vettük komolyan, hogy mi volt a családunké, messze volt, rég volt, gyerekek voltunk, amikor elvették, eltelt rengeteg idő. Azt hiszem, a szüleim is ugyanígy voltak a régmúlt idővel.

– Ehhez hasonlóan vélekedett a történekről dr. Dombai Klára, aki arisztokrata családból származott, s a külügyminisztériumban dolgozott 1945 előtt. Mindenüket elvették. Őt a keresztanyja Deák utcai házában kitelepítették a fás sufniába, ahol még a '80-as években is 5 forintért adott angolórát. Dr. Dombai Klára a magánbeszélgetésben azt is hozzátette: felelőség terheli a magyar arisztokráciát is.

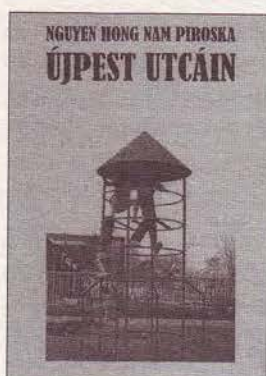
– A magyar arisztokráciának volt olyan része, amelyiket súlyos bűnök terheltek. De sommásan nem lehet azt mondani, hogy a magyar arisztokrácia mint társadalmi csoport megérdemelte a teljes vagyonekobbzást, a kitelepítést, ellehetetlenítést. Voltak és vannak, akikben nem hegedtek be a sebek. Pedig kőkeményen szembe kell nézni a múltunkkal, nem feledve, hogy nem vagyunk egyformák, mindent végig kell tárgyalni. Az apósom, aki végigharcolta a II. világháborút az első vonalban, és karcolás nélkül megúsza, mindig azt mondta, a jó Isten a kezét a fejemen tartotta. Ő sem volt hajlandó a múlt-ról beszélni. De amikor haldoklott, akkor a háborús élményeiről voltak a szavai. Addig magába zárta a történelmét. Jobb lett volna, ha „kibeszéli” a félelmeket. Igaz ez napjainkra is. Politikai életünk olyan, hogy nem teszi lehetővé ma sem a dolgok „kibeszélését”. 1990 óta eltelt 17 év, és ma is skizofrén az egész ország. Nem beszélnek az előprivatizáció történetéről, hogyan születtek Magyarországon hihetetlen vagyonok. Számptalan olyan kérdése van a huszadik század magyar történelmének, akár 1920-tól kezdődően, amit talán végig kellene beszélünk, és akkor talán nem lennének ennyire zaklatottak, sértődöttek az emberek. Ehhez azonban azt kellene feltételezni a másíkról, hogy neki nincsenek sötét dolgai. És jó lenne, ha valójában nem lennének sötét pontjai senkinek.

– 1950. január 1-jén Újpest a főváros IV. kerülete lett. Ennek 57 éve. Hogyan alakul Újpest

jövője? Megmarad kerületnek? Kisebkek lesznek jogosítványai? A párizsi elővárosokhoz hasonlóan külön város lesz? Alvóváros lesz?

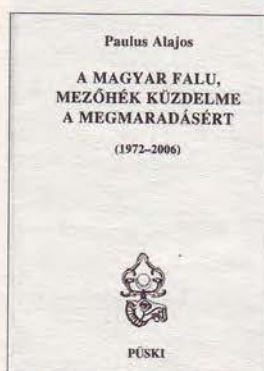
– Magyarországon a városi fejlődés abba az irányba megy, hogy nemsokára szinte az egész ország egyetlen óriási város lesz. Budapest lényegében már túllépte a jelenlegi közigazgatási határait. Budapest észak felé már gyakorlatilag egybenőtt Váccal. Aki végig megy a 2-es úton, alig-alig lát üres területeket. Ott, ahol nem lát házakat a 2-es mellett, egy kicsivel beljebb megy az úttól a keleti oldal felé, ott összenőttünk már Dunakeszivel, több helyen összenőttünk Káposztásmegygyerrel is. Dunakeszi gyakorlatilag hátul összenőtt Göddel, Göd Sződlígettel, Sződlíget Váccal. És ugyanez a folyamat játszódik le délen, keleten és nyugaton is. Budapest olyan város lesz, aminek a határa valahol Vácnál lesz, de ott nem fog megállni egész biztos, mert az élet nem arról szól, hogy valahol megáll a növekedés. Tehát tovább fogunk nőni. Ekkora településhalmazt azonban nem lehet működtetni. Amikor Demszky Gábor azt mondta, váljanak le a külső kerületek, ez nekem nagyon szimpatikus volt, csak éppen nem volt életszerű. Szerintem egy olyan közigazgatási rendszerben kell működni, ahol bizonyos dolgokat a „központ” felvállal. Fővárosi hatáskörbe kellene vonni a városrendezést, más dolgokat az elővárosoknak kell meghagyni. De nem működik az a közigazgatási rendszer, ami most van, hogy a fővárost listás jelölések alapján a pártok vezetik. A jövő az lesz, hogy az egyes települések által delegáltaknak kell ezt az egész agglomerátumot irányítani. Ez a mai rendszer már réges-régen túlélte magát. Ha lettünk volna olyan bölcsék, mint amilyenek nem voltunk, akkor 1990-ben kellett volna látnunk azt, hogy azáltal, hogy a szocializmusból átmegyünk egy ilyen szabadrablásos kapitalista, fél feudális, fél kapitalista rendszerbe, ezzel hihetetlen mozgás fog bekövetkezni. Azonnal kellett volna a város fejlődésére gondolni. Ha ezt most sem fogjuk megtenni, és rövid időn belül nem ennek a mintának megfelelően fogjuk kialakítani a főváros igazgatási rendszerét, akkor hihetetlen káosz lesz.

– Reméljük nem így lesz. Bízunk kell abban, hogy belátható időn belül racionális rendszerbe érünk majd. □

Vietnámi Piroskának ismerik az újpesti tanárnőt, négy gyermek édesanyját, akinek a közelmúltban megjelent lírai kötetét a NapSziget a Művészetekért Alapítvány jelentette meg. A versek és novellák önéletrajzi

ihletésűek, életigenlő, érzelemteljes vallomások Újpestről, Káposztásmegyerről. Korán elvesztett édesanyja, külföldi édesapja és az állami gondozás, sok egyéni tragédia elevenedik meg a lapokon, mégis egy kedves szeretetteljes életutat követhetünk végig. A novellák pillanatképei egy-egy élethelyzetet, boldogszomorú momentumokat állítanak elénk. Hogyan keres boldogulást a Vietnámból ideköltöző rokon, tapasztalatok, élmények a piacon, utazás közben, beszélgetés egy sorsjegyárusal, a lakótelepi hétköznapi világ. Mindaz, amit egy embertársait szerető, minden pillanatban segíteni kész tanárnő észrevesz, megjelez rohanó, elmagányosodott életükből.

Az Újpesten élő Paulus Alajos Mezőhéken forgatott szociografikus filmsorozata több mint harminc év történetét foglalja össze. A kötet első részében arról olvashatunk, hogyan lett a jogászból filmes, majd több je-

lentős fesztiváldíjjal kitüntetett dokumentumfilmrendező. Az 1956-ban politikailag „kompromittálódott” szerző a Budapest Filmstúdiónál világosítóként találta meg helyét. Később a forgatókönyvíró és rendező első igazi sikere az Oberhauseni Filmfesztiválra való meghívása volt. Ez után kapott lehetőséget a Tisza szabályozásának történetét feldolgozó filmtervének megvalósítására. 1972-ben a Kiskörei víztározó és a kapcsolódó csatornák használatba vétele apropóján vizsgálta az ott

lakók életmódjának változását. Mezőhék szociológiai, szociográfiai vizsgálata harmincnégy éven át tartott. Az elkészült filmekben Paulus Alajos részletes és hiteles társadalmi láttelepet tár elénk.

Honismereti verseny

Az Újpesti Gyermek és Ifjúsági Ház – az Újpesti Diáknapi rendezvénysorozat keretében – április 17-én honismereti versenyt szervezett. A 100 éves Újpest című, terepismeretet igénylő játék győztese az Újpesti Kéttannyelvű Műszaki Szakközépiskola és Gimnázium lett. A második helyen a Bródy Imre Gimnázium, a harmadikon a Károlyi István 12 évfolyamos Gimnázium csapata végzett.

Hajóval a híd alatt

Május 5-én az Újpesti Városvédő Egyesület az Újpest határában fekvő Látogató Központba tett kirándulást, hogy megtekintse az M0-s körgyűrű északi Duna-hídjának munkálatait. A csoportot Windisch László, a Hídépítő és Strabag alkotta konzorcium vezetője fogadta. A vetített képes előadást követően, az egyesület tagjai egy kishajóról közvetlen közről is megtekintették az építkezést.

Ismét tiszta a forrás

Május 19-én Sallai János vezetésével börzsönyi kirándulást szervezett az Újpesti Városvédő Egyesület. A túrázók felkeresték és megtisztították az Újpest-forrást és környékét. A közelben található Újpest-kunyhónak ma már csak a romjai láthatók. A városvédők tervei szerint a helyszínen esőbeállót építenek, amely tanúsítja, hogy az újpestiek védik a természetet és őrzik elődeik alkotásait.

Képeslapok Újpestről

Újpest várossá nyilvánításának centenáriusára négyféle képes levelezőlapot jelentet meg az Újpesti Helytörténeti Alapítvány. A színes képeslapokhoz augusztus végétől juthatnak az érdeklődők.

Júniusi számunkban az 1., 13., 14., 15., 17., 18. és 26. oldalon látható fotókat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.